

PRAVNA HRONIKA

Pravna hronika | Broj 2 | Godina 1

IZLAZI DVA PUTA GODIŠNJE

■ Teme broja:

Novine u jurisprudenciji Ustavnog suda BiH

Novi razvoj prakse ESLJP-a

Pregled aktualnih odluka Suda Europske unije

PRAVNA HRONIKA

IMPRESUM:

GLAVNA I ODGOVORNA UREDNICA

Aida Trožić

UREDNIŠTVO

Milan Tegeltija, Biljana Braithwaite,
Aida Trožić, Vera Bjelogrić, Marija Jovanović

SARADNICI

Beatrice Blois, Šeila Brković-Imamović, Catharina Harby,
Emira Hodžić, Sevima Sali-Terzić, Elma Arifagić-Veledar

DIZAJN

Kliker Dizajn - Marko Milićević

LEKTURA I KOREKTURA

Maja Andrić

IZDAVAČI

Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine
AIRE Centar

Izdavanje ovog časopisa je finansirala Vlada Ujedinjenog Kraljevstva.
Međutim, u njemu izneseni stavovi ne odražavaju nužno politiku Vlade Ujedinjenog Kraljevstva.

Poštovani čitaoci,

pred vama se nalazi drugi broj *Pravne hronike*, časopisa u kojem se nalaze informacije o relevantnoj i aktuelnoj praksi sudova u Bosni i Hercegovini i Evropi, potencijalima za stručno usavršavanje nosilaca pravosudnih funkcija, te druge korisne pravne informacije. Časopis je nastao kao jedan od rezultata projekta „Jačanje pravosuđa Bosne i Hercegovine za evropske integracije“ kojeg sprovodi AIRE centar, a finansira Ministarstvo spoljnih poslova Ujedinjenog Kraljevstva, s ciljem unapređenja kvaliteta pravosuđa i jačanja vladavine prava u Bosni i Hercegovini.

U ovom broju možete pročitati prilog o najnovijoj praksi Evropskog suda za ljudska prava u odnosu na zemlje jugoistočne Evrope. Prilog sadrži sažetke pet izabranih odluka značajnih za sudsku praksu bosanskohercegovačkih sudova, zatim praksu ESLJP-a u odnosu na Bosnu i Hercegovinu, zaključno s 2014. godinom, te novine u jurisprudenciji Ustavnog suda BiH i Suda BiH iz krivične i upravne oblasti. Časopis sadrži i prilog o tome kako funkcionišu paneli za ujednačavanje sudske prakse u Bosni i Hercegovini i koja su pitanja razmatrana od strane panela u toku 2015. godine. Predstavljen je pregled aktuelnih odluka Suda Evropske unije, te internet stranica Centra za sudsku dokumentaciju VSTV BiH s mogućnošću praćenja informacija o novousvojenim zakonima. Također, u časopisu se nalazi pregled periodičnih naučno-stručnih publikacija u oblasti prava Bosne i Hercegovine i regije jugoistočne Evrope, kao i kratki osvrt na izmjene KZ BiH, a mogu se pronaći i informacije o mogućnostima za obuku pravnika iz Bosne i Hercegovine.

Na veliko zadovoljstvo svih uključenih u proces razvoja *Pravne hronike*, u novembru 2015. godine AIRE centar je u Visokom sudskom i tužilačkom vijeću BiH, kao najznačajnijoj instituciji za razvoj pravosuđa u Bosni Hercegovini, pronašao partnera i saizdavača. Obje institucije dijele posvećenost prenosu znanja i razmjeni informacija, jer najveću garanciju zaštite prava svih građana čine edukovani i informisani nosioci pravosudnih funkcija.

Pravosudni sistem Bosne i Hercegovine dostigao je određeni napredak usvajanjem Strategije za reformu sektora pravde, kako je konstatovano u Izvještaju Evropske komisije za Bosnu i Hercegovinu za 2015. godinu. U Izvještaju se konstatuje da trebaju biti usvojene mjere za osiguravanje pune odgovornosti sudija i tužilaca, kao i da ostaje potreba za razvijanjem specijaliziranog osposobljavanja, jer je efikasnost dijelova pravosudnog sistema ozbiljno ugrožena zaostalim predmetima i pretjerano dugotrajnim postupcima. S tim u vezi, Evropska komisija je dala preporuke Bosni i Hercegovini od kojih je jedna da se modernizira obuka nosilaca pravosudnih funkcija i pruži puni pristup sudskim odlukama.

U nadi da ćete u novom broju *Pravne hronike* pronaći interesantne i korisne informacije, želimo vam ugodno čitanje.

Redakcija *Pravne hronike*

Koncept

Časopis *Pravna hronika* je osmišljen u cilju podizanja svijesti o razvoju sudske prakse i ljudskim pravima, a namijenjen je sudijama, tužiocima, advokatima i ostalim pravnim stručnjacima širom zemlje. Pravnici u BiH će se putem ovog časopisa moći upoznati s novinama u zakonodavstvu i relevantnoj praksi domaćih sudova, kako na državnom, tako i na nivou entiteta.

Pravna hronika će, pored toga, sadržavati pregled ključnih novina u praksi ESLJP-a i Suda Evropske unije relevantnih za BiH. Časopis se, dakle, usredsređuje na kretanja u zakonodavstvu i na praksu domaćih sudova i ESLJP-a, kao i na praksu Suda EU relevantnu za BiH, te nastoji čitaoce upoznati s najnovijim i najznačajnijim novinama u ovoj oblasti.

Izdavanje ovog časopisa ima za cilj i unapređenje primjene EKLJP-a u Bosni i Hercegovini te doprinos rješavanju konkretnih problema utvrđenih u dijelovima Izvještaja o napretku u kojima se Evropska komisija bavi reformama pravosuđa i vladavinom prava.

Časopis će također služiti kao produžetak redovne obuke koju provode nadležne institucije. *Pravna hronika* je osmišljena kao pravni informativni časopis koji će uređivati pravni eksperti Bosne i Hercegovine. Eksperti Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH i AIRE centra pružaju aktivnu podršku razvoju ovog časopisa.

U cilju osiguranja samoodrživosti časopisa, autori članaka su pravni savjetnici Ustavnog suda BiH, Suda BiH, a u budućnosti i Vrhovnog suda Federacije BiH i Vrhovnog suda Republike Srpske. Članke će pripremati i drugi pravni stručnjaci i profesori prava po potrebi. Angažman domaćih stručnjaka je od presudnog značaja za samoodrživost ovog časopisa, jer on prije svega ima za cilj da bude u službi potrebe za kontinuiranom edukacijom pravnika iz Bosne i Hercegovine.

Pravna hronika će se objavljivati dva puta godišnje.

Sadržaj

Predgovor.....	3
Koncept	4
Novi razvoj prakse ESLJP-a.....	6
Praksa ESLJP-a u odnosu na BiH	14
Novine u jurisprudenciji Ustavnog suda BiH	20
Novine u jurisprudenciji Suda BiH	25
Paneli za ujednačavanje sudske prakse.....	30
Pregled aktualnih odluka Suda Europske unije.....	34
Mogućnosti za obuku pravника iz Bosne i Hercegovine.....	41
Internet stranica Centra za sudsku dokumentaciju VSTV BiH.....	43
Pregled naučno-stručnih periodičnih publikacija u oblasti prava.....	46
Novosti iz zakonodavstva	51

Novi razvoj prakse Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP)

Pripremilo: Biljana Braithwaite, Catharina Harby i Beatrice Blois, AIRE centar

Uvod

Mnogi slučajevi koji se odnose na regiju i dalje uključuju pitanja koja potpadaju pod dejstvo člana 6 – pravo na pravično suđenje, a posebno pravo na suđenje u razumnom roku – kao i člana 1 Protokola br. 1, pravo na mirno uživanje imovine. Međutim, Evropski sud za ljudska prava je u periodu između januara i juna 2015. godine razmatrao i brojna druga pitanja, između ostalih slučajeve ubistava i istrage povodom tih ubistava tokom rata^[1], prisilnog smještaja u psihijatrijskoj bolnici i pretrpanost u zatvoru^[2], te neprovođenje naloga o uspostavljanju kontakta između oca i kćerke.^[3]

U ovom odjeljku će se iznijeti detalji iz pet izabranih slučajeva koji su značajni za sudsku praksu bosanskohercegovačkih sudova: *Milić i Nikezić protiv Crne Gore*, *Sanader protiv Hrvatske*, *Mitrinovski protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije*, *Dragojević protiv Hrvatske* i *Adžić protiv Hrvatske*, i bit će predstavljen sažetak činjenica i odluka Evropskog suda za ljudska prava zajedno s komentarom stručnjaka za svaki pojedinačni slučaj.

PRESUDA U PREDMETU MILIĆ I NIKEZIĆ protiv CRNE GORE

(aplikacije broj 54999/10 i 10609/11)

28. april 2015.

Činjenice i odluka

Aplikanti, Igor Milić i Dalibor Nikezić, državljani su Crne Gore koji su ranije dijelili ćeliju u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija u Podgorici.

Aplikanti su tvrdili da su ih zatvorski čuvari pretukli dana 27. oktobra 2009. tokom pretresa ćelije. Državni tužitelj je pokrenuo istragu u vezi s prijavama. Nakon istrage u februaru 2010. i ponovno u oktobru 2010. državni tužitelj je odbacio krivične prijave protiv dvojice čuvara. Tužitelj je utvrdio da su zatvorski čuvari legitimno primijenili silu kako bi savladali otpor aplikanata, te da su postupali u okviru svojih ovlaštenja.

U isto vrijeme zamjenica ombudsmana je također pokrenula istragu o incidentu. U martu 2010. godine dala je svoje mišljenje s tvrdnjom da su čuvari zapravo upotrijebili pretjeranu silu, te je preporučila da se protiv njih pokrene disciplinski postupak. Saslušanja u disciplinskom postupku su rezultirala time da je utvrđeno da su tri čuvara zloupotrijebili svoj položaj upotrebom pretjerane sile tokom incidenta. Čuvari su kažnjeni novčano. Aplikanti su također podnijeli tužbu za naknadu štete pred parničnim sudom i konačno im je Vrhovni sud, koji je našao da se pretjerana upotreba sile ne može opravdati i da su njihove radnje povrijedile ljudsko dostojanstvo, dosudio po 1.500 eura na ime naknade nematerijalne štete.

[1] B. i drugi protiv Hrvatske, presuda od 18. juna 2015., i *Mileusnić i Mileusnić-Espenheim protiv Hrvatske*, presuda od 19. februara 2015. [2] *M.S. protiv Hrvatske* (br. 2), presuda od 19. februara 2015., i *Mursić protiv Hrvatske*, presuda od 12. marta 2015. (upućena Velikom vijeću). [3] *Mitrinovski protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije*, presuda od 16. aprila 2015.

Oslanjajući se na član 3, aplikanti su se žalili da su ih zatvorski čuvari zlostavljali i da nije sprovedena djelotvorna istraga u vezi s njihovim pritužbama.

Sud je naglasio da je ponekad potrebno da zatvorski čuvari upotrijebe silu kako bi se obezbijedila sigurnost. Međutim, sila se smije upotrijebiti jedino ako nema nekog drugog rješenja i ne smije biti pretjerana. U ovom slučaju sila koju su upotrijebili čuvari je bila pretjerana i dostigla je granicu zlo-upotrebe iz člana 3. Shodno tome, Sud je utvrdio povredu materijalnog dijela ovog člana.

U vezi sa proceduralnim aspektima člana 3, Sud je naglasio da, kada god pojedinac iznese osnovane tvrdnje da je pretrpio zlostavljanje u rukama policije ili drugih agenata države, obaveza je nacionalnih vlasti da provedu efektivnu zvaničnu istragu.

Sud je prihvatio da, iako je državni tužitelj poduzeo niz koraka u cilju istrage navoda aplikanata, njegovo drugo odbijanje krivične prijave se dogodilo u oktobru 2010. godine nakon što su i ombudsman i disciplinska komisija utvrdili da je upotrijebljena pretjerana sila. Sud zbog toga nije bio ubijeđen da je odluka državnog tužitelja da prekine postupak utemeljena na adekvatnoj procjeni svih relevantnih činjenica, niti da je uzeo u obzir utvrđenja ova dva tijela. Prema tome, došlo je također do povrede procesnog aspekta člana 3.

Sud je dosudio aplikantima iznos od po 4.350 eura na ime nematerijalne štete. Zatim je gospodinu Miliću dosudio iznos od 3.520 eura a gospodinu Nikeziću iznos od 1.160 eura na ime troškova i izdataka.

Komentar

Član 3 jedan je od osnovnih odredbi u Konvenciji. Čak i u teškim okolnostima, kao što je borba protiv terorizma i organiziranog kriminala, nije dozvoljeno odstupanje od ovog člana. Sud je, međutim, mnogo puta istakao da je svjestan poteškoća s kojima se države mogu suočavati kako bi očuvale red i disciplinu u institucijama u kojima se izvršavaju sankcije, te izazova u traženju da se uspostavi valjana ravnoteža između prava zatvorenika i sigurnosti službenika zatvora. S obzirom na osjetljiv položaj zatvorenika, Sud je često isticao da se odnos prema njima treba posebno razmatrati. Ovo je naročito slučaj onda kada saznanja o događajima o kojima je riječ imaju isključivo domaće vlasti. Nakon što je donio tri značajne odluke tokom 1990-ih, sljedeća tri principa služe kao vodilja Sudu.^[4]

Prvo, ukoliko je pojedinac bio zdrav kada je pritvoren, ali se kasnije ispostavi da je povrijeđen, država mora dati uvjerljivo objašnjenje o tome kako se to dogodilo. U takvim situacijama teret dokazivanja je na vlastima, a u odsustvu zadovoljavajućeg i ubjedljivog objašnjenja utvrdit će se povreda. Drugo, Sud smatra da svaka upotreba fizičke sile koja nije bila strogo neophodna u principu predstavlja kršenje člana 3. U konkretnom slučaju i Vlada Crne Gore i domaći sudovi prihvatili su da je upotreba sile bila pretjerana, i nije se mogla opravdati otporom aplikanta. Treće, pored negativne obaveze da se ne primjenjuje ponašanje koje je zabranjeno članom 3, države imaju pozitivnu obavezu u vezi s pružanjem zaštite i provođenjem istrage.

[4] *Tomasi protiv Francuske*, presuda od 27. avgusta 1992., *Ribitsch protiv Austrije*, presuda od 4. decembra 1995. i *Assenov i drugi protiv Bugarske*, presuda od 28. oktobra 1998.

PRESUDA U SLUČAJU SANADER protiv HRVATSKE

(aplikacija br. 66408/12)

12. februar 2015.

Činjenice i odluka

Aplikant, Mile Sanader, državljanin je Hrvatske i Srbije. U novembru 1992. aplikant je optužen pred Županijskim sudom u Sisku za ratne zločine protiv ratnih zarobljenika. Sudilo mu se *in absentia* pred Županijskim sudom na zahtjev državnog tužitelja zato što nije živio u Hrvatskoj. Suđenje *in absentia* je bilo moguće prema relevantnim domaćim zakonima ukoliko su za to postojali bitni razlozi. U ovom slučaju razlog za to je bilo krivično gonjenje ratnih zločinaca.

Aplikant je osuđen i izrečena mu je kazna zatvora na dvadeset godina. Advokat koji mu je bio određen po službenoj dužnosti je izjavio žalbu Vrhovnom sudu i, iako je obnova (ponavljanje) postupka bila dozvoljena, aplikant je proglašen krivim i ponovno je osuđen na dvadeset godina zatvora. Kada je aplikant saznao za osudu, zatražio je da sudovi obnove postupak, negirajući da je izvršio zločin. Njegov zahtjev je odbačen odlukom koju je naknadno potvrdio Vrhovni sud u januaru 2011. U februaru 2012. njegova ustavna žalba je proglašena nedopuštenom.

Oslanjajući se na član 6 stav 1 i stav 3(c), aplikant se žalio da nije bio u mogućnosti da ostvari ponavljanje postupka nakon što je osuđen u odsustvu, i da ga tokom postupka koji se vodio u njegovom odsustvu nije djelotvorno zastupao branitelj određen po službenoj dužnosti.

Evropski sud za ljudska prava je ponovno istakao da postupci u odsustvu optuženog nisu sami po sebi nespojivi sa članom 6. Međutim, ukoliko nije dokazano da se optuženi odrekao svog prava da se pojavi i da se brani ili da je imao namjeru da pobjegne sa suđenja, radilo bi se o uskraćivanju pravde ukoliko optuženi naknadno ne bi imao mogućnost za novi postupak s ponovnim razmatranjem optužbe. U situaciji kada osoba koja je optužena za krivično djelo ne bude lično obavještena o optužbi ne može se iz njegovog statusa bjegunca zaključiti da postoji odricanje od prava da se pojavi na suđenju. S obzirom da aplikant nije znao za gonjenje ili optužbe protiv njega i nije pokušao da izbjegne suđenje niti da se odrekne prava na pojavljivanje pred sudom, ključno pitanje je da li mu je domaće zakonodavstvo pružilo dovoljnu mogućnost da se pojavi na novom suđenju.

Hrvatska vlada je ukazala na dvije mogućnosti u okviru domaćeg prava. Prvo, da postoji pravno sredstvo koje je na raspolaganju posebno kada je suđenje održano u odsustvu optuženog; međutim, Sud je smatrao da uvjeti iz hrvatskog zakona, koji zahtijevaju da se pojedinac kojem se sudilo *in absentia* mora pojaviti pred domaćim tijelima i dostaviti podatak o svojoj adresi boravišta u Hrvatskoj tokom postupka, kako bi mogao zahtijevati obnovu postupka, nisu bili srazmjerni. Drugo, Vlada je istakla da postoji opći pravni lijek za one koji traže da se obnovi postupak. Ovdje je Sud istakao da se ovaj pravni lijek može primijeniti samo u ograničenim slučajevima, budući da je uvjet za to postojanje novog dokaza koji bi mogao dovesti do oslobađanja od optužbe ili izricanja blaže kazne, što se nije moglo primijeniti na slučaj aplikanta.

Iz tih razloga je Sud zaključio da aplikantu nije s dovoljnom sigurnošću pružena prilika da sud ponovno razmatra optužbe protiv njega s punim poštivanjem njegovih prava na odbranu. Zbog toga je utvrdio povredu člana 6 stav 1. Sud nije smatrao potrebnim da ispituje aplikantove pritužbe prema članu 6 stav 3.

Sud je dodijelio 4.000 eura na ime nematerijalne štete i 2.500 eura na ime troškova i izdataka.

Komentar

Pravo na prisustvovanje krivičnom postupku je ključni element prava na pravično suđenje prema članu 6. Nijedan dio postupka se ne može održati bez prisustva optuženog u sudnici. Ukoliko se ročište tiče *samo* pitanja iz zakona, lično prisustvo optuženog kao i njegovog/njezinog branitelja ne smatra se tako presudnim.

Konvencija, bez obzira, dopušta suđenje *in absentia* ako se optuženi nedvosmisleno odrekao svog prava da prisustvuje suđenju, a poštuju se odgovarajuće proceduralne garancije. Međutim, od važnosti je napomenuti da sâmo nepojavljivanje ne predstavlja odricanje od prava. Ako se pojedinac nije odrekao prava da prisustvuje i osuđen je *in absentia*, on/ona ima pravo da mu se pruži mogućnost za novo suđenje koje će osigurati da se iznova odlučuje o optužbi – uključujući pravne i činjenične elemente. Presuda u predmetu *Sanader* ponovno naglašava da ovo pravo mora biti, i u pravnom i u praktičnom smislu, na raspolaganju i ne može se uvjetovati time da se optuženi preda i bude pritvoren kako bi ostvario svoja prava.

PRESUDA U SLUČAJU MITRINOVSKI protiv BIVŠE JUGOSLOVENSKE REPUBLIKE MAKEDONIJE

(aplikacija br. 6899/12)

30. april 2015.

Činjenice i odluka

Aplikant, Jordan Mitrinovski, državljanin je Makedonije rođen 1950. godine i živi u Skoplju. Ranije je bio sudija na Apelacionom sudu u Skoplju.

Dana 6. decembra 2010. aplikant je, kao član tročlanog sudskog vijeća Apelacionog suda u Skoplju, glasao da se rješenje o određivanju pritvora optuženom preinači u rješenje o kućnom pritvoru. Ovu odluku je osporavao državni javni tužitelj, a Vrhovni sud je utvrdio da Apelacioni sud nije imao nadležnost da ispituje taj slučaj.

Istog dana je krivično vijeće Vrhovnog suda, u čijem je sastavu bio predsjednik suda (J.V.), utvrdilo da su dvojica sudija Apelacionog suda u Skoplju koji su učestvovali u tom odlučivanju, uključujući gospodina Mitrinovskog, postupili nestručno. J.V., koji je bio član Državnog sudskog vijeća (SJC) je po svojoj funkciji zahtijevao da SJC utvrdi da su aplikant i drugi sudija postupali nestručno. U maju 2011. na plenarnoj sjednici SJC-a, na kojoj je učestvovao i J.V., aplikant je razriješen dužnosti sudije zbog nestručnog postupanja. Aplikant se žalio protiv ove odluke; međutim, njegova žalba je odbijena u septembru 2011.

Pozivajući se na član 6, aplikant se žalio da SJC nije bio „nezavisan i nepristrasan sud“, s obzirom da je J.V., koji je zahtijevao da se sporna odluka donese, učestvovao u njegovom razriješenju.

U skladu s relevantnim domaćim zakonodavstvom, nakon što SJC utvrdi da je sudija nestručno postupao to može jedino dovesti do razriješenja tog sudije sudijske funkcije. Bilo koji član SJC-a mogao je zahtijevati da SJC utvrdi da je sudija nestručno postupao.

Sud je naglasio da, u skladu s njegovom dobro utvrđenom sudskom praksom, postojanje nepristrasnosti u smislu člana 6 stav 1 mora biti utvrđeno kako na osnovu subjektivnog, tako i na osnovu objektivnog testa. U aplikantovom slučaju, zahtjev koji je J.V. uputio SJC-u dostavljen je nakon što je krivično odjeljenje Vrhovnog suda jednoglasno ustanovilo da su dvojica sudija nestručno postupali

na ročištu od 6. decembra 2010. U tim okolnostima Sud je smatrao da je aplikant imao legitiman osnov za strah da je J.V. već lično ubijeden da on treba da bude razriješen zbog nestručnog postupanja prije nego je o tom pitanju odlučivalo SJC, što otvara pitanje subjektivne nepristrasnosti. Na zahtjev J.V. pokrenut je postupak pred SJC-om, kojem je dostavio dokaze i argumente kojima dokazuje navode o nestručnom postupanju. Na taj način je on postupao kao tužitelj. Kao član SJC-a kasnije je odigrao ulogu u donošenju odluke.

Sud je smatrao da sistem u kojem je J.V. učestvovao u donošenju odluke da se gospodin Mitrinovski razriješi svoje funkcije baca objektivnu sumnju na njegovu nepristrasnost kada je odlučivao o osnovanosti aplikantovog slučaja. Iz tih razloga je Sud našao da uloga J.V. nije prošla ni subjektivni ni objektivni test nepristrasnosti. Prema tome, došlo je do povrede člana 6 stav 1 zbog nedostatka neophodne nepristrasnosti SJC-a koje je odlučivalo o slučaju gospodina Mitrinovskog.

Sud je dodijelio gospodinu Mitrinovskom 4.000 eura na ime nematerijalne štete i 1.230 eura na ime troškova i izdataka.

Komentar

Ova presuda je ukazala na ozbiljan nedostatak u domaćim postupcima u kojima se odlučuje o razriješenju sudija, a koji su posljedica obavezujućih odredbi, što omogućuje da isti sudije koji su pokrenuli postupak za razriješenje nekog sudije pred Državnim sudskim vijećem također mogu učestvovati u panelu koji odlučuje o razriješenju u tom istom slučaju.

Sud je donio razumnu presudu koja šalje jasnu poruku vlastima da treba da izvrše značajne promjene kako bi osigurale da sistem bude u skladu s osnovnim garancijama pravičnog suđenja. Pri tome se posebno pozvao na mišljenja Savjetodavnog vijeća evropskih sudija Vijeća Evrope, koje je prepoznalo potrebu da se zaštite sudije i osudilo politički pritisak nad sudijama koji ima za cilj ograničavanje slobode sudije u donošenju odluka. Uz to, Sud je posebno naglasio značaj sudske nepristrasnosti za očuvanje javnog povjerenja u pravosuđe i vladavinu prava.

PRESUDA U SLUČAJU DRAGOJEVIĆ protiv HRVATSKE

(aplikacija br. 68955/11)

15. januar 2015.

Činjenice i odluka

Aplikant, Ante Dragojević, državljanin je Hrvatske. U 2007. godini osumnjičen je za krijumčarenje narkotika. Županijski sud u Dubrovniku odobrio je tužiteljstvu korištenje tajnih mjera nadzora i snimanje telefonskih razgovora aplikanta. U decembru 2009. aplikant je proglašen krivim zbog krijumčarenja droge i pranja novca te osuđen na kaznu zatvora od devet godina. Presuda se temeljila, *inter alia*, na korištenju mjera tajnog nadzora. Vrhovni sud je potvrdio osuđujuću presudu u septembru 2010., a ustavna tužba je odbačena u maju 2011. godine.

Pozivajući se na član 8, aplikant se žalio zbog korištenja tajnog nadzora u vezi sa snimanjem njegovih telefonskih razgovora. Također se žalio prema članu 6 stav 1 zbog nepravilnosti postupka protiv njega, navodeći nedostatak nepristrasnosti suđenja, kao i nepravilnost zbog činjenice da se njegova osuda temeljila na dokazu koji je pribavljen nezakonitim mjerama tajnog nadzora.

Sud je našao da su prisluškivanje aplikantovog telefona i tajni nadzor predstavljali miješanje u pravo aplikanta po članu 8. Centralno pitanje je da li je sistem tajnog nadzora, onako kako su ga primije-

nile hrvatske vlasti, pružao dovoljnu zaštitu od zloupotrebe. Domaći zakon je jasno predvidio da su bilo koje mjere tajnog nadzora u kontekstu krivičnog postupka zakonite, dokle god postoji nalog istražnog sudije na zahtjev državnog tužitelja. Sud je naveo kako hrvatski zakon zahtijeva da sudija koji je izdao nalog izda i pismeno obrazloženje koje sadrži razloge u slučaju kada dozvoljava primjenu mjera tajnog nadzora.

Tajni nadzor mora biti ograničen na predmete u kojima postoji činjenični osnov za sumnju da osoba planira ili izvršava teško krivično djelo i može biti naložen samo ukoliko se drugim mjerama ne može postići cilj. Ovim se osigurava da se rješenje o mjerama tajnog nadzora ne donosi proizvoljno, nepropisno ili bez dužnog i temeljitog razmatranja.

U slučaju aplikanta nije bilo ništa što bi upućivalo na zaključak da se istraga ne može provesti upotrebom drugih sredstava i nije pružena nikakva informacija o tome da li su postojali manje intruzivni načini. Ovakvu praksu je potvrdio Vrhovni sud. Čineći to, domaći sudovi su efektivno uveli mogućnost retroaktivnog opravdanja u situaciji gdje nije postupljeno u skladu sa zakonskim uvjetima. Izbjegavanje ovih zakonskih uvjeta nije pružilo odgovarajuća i dovoljna jamstva protiv potencijalne zloupotrebe. U razmatranju aplikantove mogućnosti da osporava zakonitost mjera nadzora, Sud je istakao da su krivični sudovi ograničili svoju procjenu primjene tajnog nadzora na pitanje da li se dokaz koji je na taj način pribavljen i korišten u postupku, bez ispitivanja suštine aplikantovih navoda o proizvoljnom miješanju u njegova prava iz člana 8. Konačno, hrvatska vlada nije pružila nikakvu informaciju o pravnim lijekovima koji bi bili na raspolaganju pojedincu u položaju kao što je aplikantov. Prema tome, došlo je do povrede člana 8.

Činjenica da jedan od sudija koji sjedi na klupi također učestvuje u odlučivanju da se produži aplikantov pritvor prije suđenja nije pokrenula pitanje nedostatka nepristrasnosti pod Konvencijom. U vezi s korištenjem dokaza koji su dobiveni putem tajnog nadzora, Sud je primijetio da gospodin Dragojević nije osporio pouzdanost informacije koja je pribavljena tim mjerama, već je umjesto toga svoj prigovor ograničio na formalnu upotrebu te informacije kao dokaza tokom postupka. S obzirom da je aplikant imao mogućnost da ospori autentičnost dokaza, Sud je smatrao kako nije bilo osnova za zaključak da njegova prava na odbranu nisu poštovana. Shodno tome, nije prekršen član 6 stav 1.

Sud je dodijelio aplikantu 7.500 eura na ime nematerijalne štete i 2.160 eura na ime troškova i izdataka.

Komentar

Miješanje u pravo na privatni život se jedino može opravdati na temelju domaćeg zakona koji je kompatibilan s vladavinom prava. Ovo znači da standardi koje nameće domaće pravo o kojem je riječ moraju pružiti adekvatne i djelotvorne mehanizme zaštite od proizvoljnog miješanja u prava pojedinca prema članu 8. Međutim, dobar zakon nije dovoljan sam po sebi i nije sam sebi svrha; kako bi bio u saglasnosti s vladavinom prava, državni organi moraju taj zakon i primjenjivati na takav način da tako ostvare pravnu zaštitu. U ovom kontekstu je od vitalnog značaja uloga domaćih sudija. Ovaj predmet se u svojoj suštini svodi na značaj izričitog sudijskog obrazloženja za poštivanje vladavine prava i zaštitu od kršenja prava na poštivanje privatnog života.

Sudijsko obrazloženje je u ovom slučaju moglo biti dovoljno i razložno izneseno. Sud je smatrao da bi znatno detaljnije obrazloženo sudske rješenje – rješenje kojim se obrazlaže potreba i srazmjernost mjera nadzora za koje se tim rješenjem daje dozvola – bilo nužno kako bi postojala garancija zaštite od proizvoljnog miješanja u privatni život. Ovo je vjerovatno djelimično iz razloga što se Sud u drugim jurisdikcijama susretao sa zabrinutošću u pogledu strogih uslova i procesa u vezi s rješenjima kojima se dozvoljava primjena sličnih mjera tajnog nadzora. Međutim, što je možda još i važnije, za

Sud su bitna ispitivanja srazmjernosti. Uvijek i iznova Sud je isticao da prisluškivanje telefona predstavlja teško miješanje u prava pojedinca. Ovakvo miješanje je za Sud toliko ozbiljno da zapravo ima potencijal da podriva ili čak i uništi samu demokratiju. Dakle, Sud je konzistentno zastupao stav da bi se prisluškivanje telefona trebalo dozvoliti kad postoje ozbiljni razlozi za to i u situaciji kada postoje odgovarajući mehanizmi zaštite.

PRESUDA U SLUČAJU ADŽIĆ protiv HRVATSKE

(aplikacija br. 22643/14)

12. mart 2015.

Činjenice i odluka

Aplikant, Miomir Adžić, državljanin je Sjedinjenih Američkih Država i živi u mjestu Charlotte, Sjeverna Karolina. U 2008. godini gospodin Adžić je oženio državljanku Hrvatske, K.A., s kojom je dobio sina, N.A. Godine 2009. K.A. i N.A. su se odselili u Sjedinjene Američke Države kako bi se pridružili aplikantu. U junu 2011. K.A. i N.A. proveli su ljetne praznike u Hrvatskoj pretpostavljajući da će se vratiti u SAD krajem avgusta. Umjesto toga, supruga gospodina Adžića poslala mu je *e-mail* u kojem ga je informirala da ona i njihov sin ostaju u Hrvatskoj te da ona zahtijeva razvod braka.

Sedmicu dana nakon toga gospodin Adžić je pokrenuo postupak radi vraćanja svog sina. Njegov pravni zastupnik podnio je zahtjev Ministarstvu zdravlja i socijalnog staranja (u daljnjem tekstu: Ministarstvo) tražeći da njegova supruga dobrovoljno vrati N.A. da bi naknadno tražio njegovo vraćanje pod uvjetima iz Haške konvencije o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djeteta (u daljnjem tekstu: Haška konvencija). K.A. se protivila da N.A. vrati aplikantu, bilo samog ili zajedno s njom.

Ministarstvo je prosljedilo zahtjev gospodina Adžića kojim je pokrenuo postupak za vraćanje svog sina N.A. Općinskom sudu u Zagrebu. Zahtjev je odbijen u martu 2012. Aplikant se uspješno žalio protiv te odluke, a potom je tražio da se odredi novi sudija. Predmet je vraćen i određen je novi sudija u januaru 2013. U maju 2014. zagrebački Općinski sud ponovno je odbio zahtjev gospodina Adžića, a ovu odluku je podržao Županijski sud u Zagrebu svojom odlukom iz oktobra 2014. U novembru 2013. Vrhovni sud je odbio paralelni predmet aplikanta kojim se žalio zbog dužine vremena koje je bilo potrebno da se zakaže ročište. Pozivajući se na član 8, gospodin Adžić se žalio zbog pretjerane dužine postupka radi vraćanja njegovog sina, prema odredbama Haške konvencije.

Sud je ponovno istakao da uživanje roditelja i djeteta u međusobnom društvu predstavlja osnovni element „porodičnog života“ u smislu člana 8. Postoje pozitivne obaveze u okviru ovog prava, koje uključuje obavezu državnih organa da poduzmu mjere s ciljem ponovnog spajanja roditelja s njihovom djecom. Vlasti su dužne da ispolje posebnu pažnju kako bi se izbjegle nepopravljive posljedice u odnosu između djeteta i roditelja koji je odsutan. Pozitivna obaveza koju nameće član 8 mora se tumačiti u svjetlu Haške konvencije. Pitanje na koje se treba dati odgovor u predmetnom slučaju bilo je da li su domaći sudovi postupali u saglasnosti sa svojim pozitivnim obavezama u smislu člana 8, kao i da li su poduzeli neophodne korake koji su se od njih razumno zahtijevali kako bi se aplikantu vratio njegov sin.

Domaći sudovi su usvojili pravosnažne odluke nakon tri godine od pokretanja postupka. Iako rok od šest sedmica koji je Haška konvencija postavila nije obavezujući, Sud je smatrao da se za prekoračenje tog roka u tolikoj mjeri ne može smatrati da je u skladu s pozitivnom obavezom na hitno postupanje u postupku za vraćanje djece. Zbog toga je Sud zaključio da vrijeme koje je bilo potrebno

domaćim sudovima kako bi donijeli pravosnažnu odluku u predmetnom slučaju nije bilo u skladu s hitnošću situacije. Sudovi nisu poduzeli nužne korake kako bi olakšali ponovno spajanje aplikanta i njegovog sina. Iz tih razloga je došlo do kršenja člana 8.

Sud je dodijelio 7.500 eura na ime nematerijalne štete i 2.310 eura na ime troškova i izdataka.

Komentar

Još od prve presude u vezi s ovom temom, u slučaju *Ignaccolo-Zenide protiv Rumunije*^[5] u 2000. godini, od Suda se često tražilo da razmatra pritužbe kako postupci koji se provode u skladu s Haškom konvencijom o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djeteta nisu propisno provedeni i da je stoga došlo do kršenja člana 8 (pravo na porodični život) ili člana 6 (suđenje u razumnom roku), ili ove dvije odredbe zajedno.

Mnoge pritužbe, kao i u ovom slučaju, odnose se na propust da se postupak vodi s dužnom pažnjom. Haška konvencija utvrđuje režim po kojem se dijete koje je ili nepropisno udaljeno iz određene države ili nepropisno zadržano u određenoj državi koja nije država njegovog stalnog boravišta mora vratiti u prvu državu kako bi sudovi te države mogli donijeti odluku o mjestu boravka djeteta, aranžmanima u pogledu starateljstva nad djetetom ili bilo kakvom preseljenju koje je predloženo. Haška konvencija ne propisuje odvajanje od roditelja koji ga je oteo, niti nalaže vraćanje djeteta roditelju koji je ostao u mjestu u kojem su živjeli. Ovo se samo odnosi na pitanje povratka djeteta hitno u odgovarajuću **jurisdikciju** u situaciji kada se važne porodične odluke donose sudskim putem.

U predmetnom slučaju hrvatski sudovi su poklonili pažnju pitanju primjerenosti rješenja o razdvajanju majke i djeteta. Jedan suštinski važan aspekt haškog sistema, što je ujedno i ključno pitanje u ovom predmetu, jeste da postupak mora biti hitan kako se oteto dijete ne bi udomaćilo u novoj zemlji – a da bi potom bilo otrgnuto i vraćeno kući (obično s onim roditeljem koji ga je oteo). U cilju funkcioniranja sistema nije bitno samo brzo donijeti odluku, nego je od vitalnog značaja i brzo provođenje izvršenja naloga u skladu s Haškom konvencijom.

[5] *Ignaccolo-Zenide protiv Rumunije*, presuda od 25. januara 2000.

Praksa Evropskog suda za ljudska prava u odnosu na Bosnu i Hercegovinu

Pripremili: Elma Arifagić-Veledar i AIRE centar

Evropski sud za ljudska prava u Strazburu^[1] nadzire poštivanje obaveza koje su države preuzele na sebe potpisivanjem i ratifikacijom Evropske konvencije o ljudskim pravima, centralnog međunarodnog dokumenta Vijeća Evrope o zaštiti ljudskih prava i sloboda (u daljnjem tekstu: Konvencija).

Sud i Komitet ministara Vijeća Evrope, koji predstavlja nadzorni mehanizam nad izvršenjem presuda i odluka Suda, konstantno podsjećaju na princip supsidijarnosti, odnosno dužnost potpisnica da se prava i slobode iz Konvencije prvenstveno primjenjuju i zaštite na nacionalnom nivou. Ova poruka podrazumijeva da je država obavezna da primjenjuje standarde Konvencije i dostignuća sudske prakse Suda na način da utvrđuje povredu prava i sloboda iz Konvencije i otklanja utvrđene povrede, te da izvršava, bez izuzetka, sve odluke koje Sud usvoji u odnosu na nju.

Dana 12.07.2002. godine Bosna i Hercegovina je ratifikovala Konvenciju, od kada se u odnosu na Bosnu i Hercegovinu (BiH) računa nadležnost tog Suda. Od dana ratifikacije Konvencije sve osobe pod jurisdikcijom BiH mogu tražiti zaštitu prava i sloboda iz Konvencije putem podnošenja predstavke Sudu. Ovaj datum je značajan i iz razloga što odredbe Konvencije ne obavezuju BiH u vezi s radnjom ili činjenicom koje su se desile – ili nekom situacijom koja je prestala da postoji – prije dana stupanja na snagu Konvencije, osim u slučaju kada Sud utvrdi da su se prije dana ratifikacije dogodile činjenice za koje se u određenoj mjeri može smatrati da su dovele do situacije koja traje i nakon datuma ratifikacije ili bi mogle biti značajne za razumijevanje činjenica koje su se dogodile nakon tog datuma.^[2]

Ovaj prilog sadrži pregled sudske prakse Suda u odnosu na BiH u periodu od dana ratifikacije Konvencije do kraja 2014. godine. U tom periodu Sud je usvojio ukupno 40 presuda i 62 odluke o dopustivosti.

Najveći broj presuda odnosi se na zaštitu prava na imovinu iz člana 1 Protokola br. 1 uz Konvenciju i zaštitu prava na pravično suđenje iz člana 6 Konvencije zbog neizvršenja pravomoćnih i izvršnih presuda domaćih sudova, kojima su aplikantima dosuđene različite vrste potraživanja^[3].

Prva presuda koju je Sud donio u odnosu na BiH je u predmetu *Jeličić protiv BiH*^[4]. Značajno je spomenuti da je prije donošenja presude Sud u okviru ocjene dopustivosti posebno razmatrao pitanje da li Dom za ljudska prava BiH^[5], kojem se aplikantica obratila zbog nemogućnosti izvršenja domaće pravomoćne presude, predstavlja domaće ili međunarodno tijelo u smislu odredbe člana 35 Konvencije, i zaključio da Dom za ljudska prava u BiH predstavlja domaći pravni lijek, odnosno da je aplikantica iskoristila sve raspoložive pravne lijekove^[6]. Presudom je u ovom slučaju Sud utvrdio propust vlasti da izvrše pravomoćnu presudu domaćeg suda, kojom je aplikantici dosuđeno potraži-

[1] Evropski sud za ljudska prava ustanovljen je članom 19 Evropske konvencije o ljudskim pravima potpisane 1950. godine. [2] Vidjeti npr. odluku u predmetu *Ališić i drugi protiv BiH, Hrvatske, Srbije, Slovenije i Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije*, ap. br. 60642/08 od 17.10.2011.

[3] Prema statistikama Suda, presude donesene protiv Bosne i Hercegovine odnose se, u procentima, 36% na povredu imovinskih prava, dok se 33% odnosi na povredu prava na pravično suđenje, *Statistics on judgments by State ECtHR*, 2013. [4] *Jeličić protiv BiH*, presuda, ap. br. 41183/02 od 31.10.2006. [5] Pravno tijelo uspostavljeno Aneksom 6 Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH; predstavnik Komisije za ljudska prava pri Ustavnom sudu BiH. [6] *Jeličić protiv BiH*, odluka, ap. br. 41183/02 od 15.11.2005. sudu BiH.

vanje na ime „stare“ devizne štednje položene u domaćoj komercijalnoj banci sa sjedištem na teritoriji BiH. Uslijed tog propusta Sud je našao povredu prava aplikantice na imovinu iz člana 1 Protokola br. 1 uz Konvenciju i prava na pravično suđenje iz člana 6 Konvencije. Nakon ove presude usvojeno je nekoliko presuda u sličnim predmetima.^[7]

U vezi s neizvršenjem pravomoćnih presuda kojima je dosuđena naknada štete nastale tokom rata (tzv. ratna šteta), Sud je u predmetu *Čolić i drugi protiv BiH*^[8] također utvrdio povredu prava iz člana 1 Protokola br. 1 uz Konvenciju i člana 6 Konvencije. Praksa Suda je naknadno u tom pogledu evoluirala, pa je u presudi *Runić i drugi*^[9] Sud zaključio da je čak i u slučaju kada su domaće presude u cjelosti izvršene, zbog kašnjenja u izvršenju u vremenskom rasponu od 3 do 8 godina, došlo do povrede člana 1 Protokola br. 1 i člana 6 Konvencije. Sud je o istom pitanju kasnije odlučivao u brojnim „slučajevima koji se ponavljaju“ (*repetitive cases*)^[10].

Sud je u izolovanim slučajevima u drugim predmetima također utvrdio povredu člana 1 Protokola br. 1 i člana 6 Konvencije zbog neizvršenja odluka Doma za ljudska prava BiH, odnosno Ustavnog suda BiH.^[11]

U presudi *Đokić protiv BiH*^[12] Sud je zaključio da postoji povreda prava iz člana 1 Protokola br. 1 iz razloga što aplikant nije uspio ostvariti povrat prijeratnog stana za koji je imao valjan kupoprodajni ugovor zaključen s tadašnjom Jugoslovenskom narodnom armijom (JNA). Sud je zaključio da su u predmetnom slučaju sporne mjere koje je poduzela BiH, bez obzira što su slijedile opravdani cilj, narušile pravičnu ravnotežu koja mora postojati između zahtjeva od javnog interesa i zaštite imovinskih prava aplikanta.

U vezi s pravom na povrat „vojnih“ stanova, Sud je odlučivao i u predmetu *Mago i drugi protiv BiH*^[13]. Aplikanti su bili nosioci stanarskog prava u BiH, a za njih je utvrđeno da su u međuvremenu stekli pravo zakupa, odnosno hipotekarni kredit u Srbiji ili Crnoj Gori iz istog vojno-stambenog fonda. Slijedeći zaključke o karakteru spornih mjera koje je poduzela BiH u cilju unaprijeđenja socijalne pravde, Sud je zaključio da su aplikanti zapravo stekli pravo u Srbiji ili Crnoj Gori koje je ekvivalentno pravu koje su imali u BiH, te odlučio da tužena BiH nije dužna prema članu 1 Protokola br. 1 isplatiti naknadu radi poništenja njihovih stanarskih prava.

Imajući u vidu prethodnu problematiku, Sud je naknadno odbacio aplikacije koje su se odnosile na povrat „vojnih“ stanova prijeratnim nosiocima stanarskog prava koji su ostvarili ekvivalentno pravo, odnosno koji su u Srbiji ili Crnoj Gori stambeno obezbijedjeni.^[14]

U pogledu prava na pravično suđenje iz člana 6 Konvencije, u svojoj presudi *Avdić i drugi protiv BiH*^[15] Sud je utvrdio povredu prava na pristup sudu zbog nemogućnosti Ustavnog suda BiH da postigne većinu glasova sudija prilikom odlučivanja o ustavnim apelacijama aplikantata. Iako je Ustavni sud BiH formalno donio konačne odluke po apelacijama, Sud je smatrao kako je Ustavni sud

[7] Vidjeti presude u predmetima: *Kudić protiv BiH*, ap. br. 28971/05 od 09.12.2008, *Pejaković protiv BiH*, ap. br. 337/04 od 18.12.2007. i *Pralica protiv BiH*, ap. br. 38945/05 od 27.1.2009. [8] *Čolić i drugi protiv BiH*, presuda, ap. br. 1218/07 i dr. od 10.11.2009. [9] *Runić i drugi protiv BiH*, presuda, ap. br. 28735/06 i dr. od 15.11.2011. [10] Vidjeti presude u predmetima: *Bokan i drugi*, presuda, ap. br. 54629/11 i dr. od 22.7.2014.; *Ćosić i drugi*, presuda, ap. br. 31864/06 i dr. od 22.1.2013.; *Ignjatić i drugi*, presuda, ap. br. 6179/08 i dr. od 15.1.2013.; *Janjić i drugi*, presuda, ap. br. 29760/06 i dr. od 15.01.2013.; *Mišković*, presuda, ap. br. 7194/12 od 8.7.2014.; *Tomić i drugi*, presuda, ap. br. 14284/08 od 15.1.2013. [11] Vidjeti presude u predmetu: *Milislavljević protiv BiH*, presuda, ap. br. 7435/04 od 3.3.2009.; *Bobić protiv BiH*, presuda, ap. br. 26529/10 od 3.5.2012. [12] *Đokić protiv BiH*, presuda, ap. br. 6518/04 od 27.5.2010. [13] *Mago i drugi protiv BiH*, presuda, ap. br. 12959/05 i dr. od 3.5.2012. [14] *Čaldović i drugi protiv BiH*, odluka, ap. br. 44212/05 od 4.11.2014. i *Mandić i drugi protiv BiH*, odluka, ap. br. 1495/07 od 27.5.2014. [15] *Avdić i drugi protiv BiH*, presuda, ap. br. 28357/11, 31549/11 i 39295/11 od 19.11.2013.

BiH praktično odbio odlučiti o njihovoj dopuštenosti i/ili meritumu, tako da ove odluke nisu uključivale konačno „odlučivanje“ o građanskim pravima i obavezama aplikantata, uslijed čega pravo na pristup sudu ostaje iluzorno.

Žalbu da mu je uskraćen pristup sudu podnio je i aplikant u predmetu *Lončar protiv BiH*^[16], iz razloga što je njegova tužba iz radnog spora, podnešena za vrijeme trajanja rata u BiH, odbačena zbog isteka roka zastare za podnošenje tužbe. Nakon što je Sud podsjetio na slobodu procjene države u pogledu regulisanja pristupa sudu, te ponovio da uslov podnošenja tužbe sudu u zakonskom roku nije sam po sebi protivan tom članu Konvencije i da, pored ostalog, služi poštivanju načela pravne sigurnosti, Sud je zaključio da nema povrede prava na pristup sudu iz člana 6 stav 1 Konvencije.

Žalbe protiv BiH o navodnoj diskriminaciji po članu 14 Konvencije Sud je prvi put razmatrao u predmetu *Sejdić i Finci protiv BiH*^[17]. U ovom predmetu Sud je utvrdio da postoji diskriminacija aplikantata u uživanju njihovog pasivnog biračkog prava za člana Predsjedništva BiH i delegate Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH, i to zbog njihove pripadnosti jevrejskoj i romskoj nacionalnoj manjini u BiH. Sud je, prije svega, utvrdio da izbori za Dom naroda BiH potpadaju pod član 3 Protokola br. 1 uz Konvenciju, tako da je *in concreto* član 14 primjenljiv u vezi s članom 3 Protokola br. 1 uz Konvenciju. Istovremeno je Sud podsjetio da je BiH 2002. godine, ratificiranjem Konvencije i njenih protokola, pristala da poštuje relevantne standarde, te zaključio da dugotrajna nemogućnost aplikantata da se kandiduju za Dom naroda Parlamentarne skupštine BiH nema objektivno i razumno opravdanje i stoga krši član 14 u vezi s članom 3 Protokola br. 1. Uz to, nemogućnost aplikantata da se kandiduju za člana Predsjedništva BiH, a to „pravo je predviđeno zakonom“, odnosno Izbornim zakonom BiH iz 2001. godine, ulazi u okvir primjene člana 1 Protokola br. 12 uz Konvenciju koji uvodi generalnu zabranu diskriminacije. Iz tih razloga je zaključeno kako se ustavne odredbe koje aplikante čine nepodobnim da se kandiduju na izborima za Predsjedništvo BiH također moraju smatrati diskriminatornim i kao takve predstavljaju povredu člana 1 Protokola br. 12 uz Konvenciju.

Praksu utvrđenu presudom *Sejdić i Finci protiv BiH* Sud je primijenio u presudi *Zornić protiv BiH*^[18] koja se odnosi na nemogućnost aplikantice, koja se izjašnjava samo kao građanka BiH, da se kandiduje za člana Predsjedništva BiH i delegata u Domu naroda Parlamentarne skupštine BiH. Pritom je Sud ponovio svoj stav da nijedna razlika u tretmanu zasnovana isključivo ili u odlučujućoj mjeri na nečijem etničkom porijeklu ne može biti objektivno opravdana u savremenom demokratskom društvu.

Prema članu 14, i to u vezi s članom 1 Protokola br. 1 uz Konvenciju, Sud je u presudi *Šekerović i Pašalić protiv BiH*^[19] utvrdio diskriminaciju na osnovu statusa aplikantata kao bivših interno raseljenih osoba tokom rata u BiH, u vezi s neizvršenjem odluke Doma za ljudska prava BiH kojom je Federaciji BiH naloženo da osigura prenos prava aplikantata na penziju s Fonda PIO Republike Srpske na Zavod PIO/MIO Federacije BiH. U presudi je istaknuto da je odlukom Doma za ljudska prava BiH, a bez ikakvog objektivnog i razumnog opravdanja, utvrđena diskriminacija aplikantata i drugih penzionera koji su se nakon rata vratili iz Republike Srpske u Federaciju BiH u odnosu na penzionere koji su u toku rata ostali u Federaciji BiH.

U pogledu povrede prava prema članu 5 Konvencije u presudi *Tokić i drugi protiv BiH*^[20] utvrđeno je kako prisilni smještaj aplikantata na Forenzičko-psihijatrijskom odjelu zatvora u Zenici nakon usvajanja novog Krivičnog zakona Federacije BiH u avgustu 2003. nije bio u skladu sa zakonom propisa-

[16] *Lončar protiv BiH*, presuda, ap. br. 15835/08 od 25.2.2014. [17] *Sejdić i Finci protiv BiH*, presuda, ap. br. 27996/06 i 34836/06 od 22.12.2009. [18] *Zornić protiv BiH*, presuda, ap. br. 3681/06 od 15.7.2014. [19] *Šekerović i Pašalić protiv BiH*, presuda, ap. br. 5920/04 i 67396/09 od 8.3.2011. [20] *Tokić i drugi protiv BiH*, presuda, ap. br. 12455/04 i dr. od 8.7.2008.

nim postupkom u smislu stava 1 tog člana. Kako su aplikanti prisilno smješteni na psihijatrijskom odjelu na temelju odluke upravnog organa, a ne odluke nadležnog suda, Sud je utvrdio da je njihovo lišenje slobode bilo nezakonito zbog propusta vlasti da ispoštuje osnovne proceduralne zahtjeve iz tog člana Konvencije.^[21]

Dalje je u presudi *Hadžić i Suljić protiv BiH*^[22] Sud također utvrdio povredu člana 5 stav 1 Konvencije iz razloga što Forenzičko-psihijatrijski odjel zatvora u Zenici, u kojem su aplikanti bili smješteni, nije predstavljao odgovarajuću ustanovu za smještaj duševno oboljelih pacijenata, kao i da je to privremeno rješenje isključivo zbog nedostatka sredstava postalo stalno rješenje.

U odnosu na postupanje nadležnih organa BiH prema tražiteljima azila u BiH lišenim slobode iz razloga nacionalne sigurnosti, Sud je u presudama *Al Husin protiv BiH*^[23] i *Al Hamdani protiv BiH*^[24] utvrdio povredu člana 5 stav 1 Konvencije u odnosu na period lišenja slobode aplikanta prije nego što su nadležni organi u BiH donijeli rješenje o protjerivanju. Također je podsjetio na svoj stav da bilo kakav preventivni pritvor iz razloga nacionalne sigurnosti nije u skladu sa zahtjevima iz navedenog člana Konvencije. U odnosu na drugi period pritvora aplikanta, nakon donošenja rješenja o protjerivanju, Sud je potvrdio zakonitost u svrhu osiguranja protjerivanja u smislu navedenog člana Konvencije. Nadalje, Sud je, ispitujući pritužbe aplikanta prema članu 3 Konvencije, u presudi *Al Husin protiv BiH* utvrdio da bi u slučaju prisilnog protjerivanja aplikanta u zemlju porijekla došlo do povrede prava aplikanta iz tog člana.

Presuda u predmetu *Palić protiv BiH*^[25] je prva presuda u kojoj je Sud ispitivao da li je tužena BiH izvršila svoje proceduralne obaveze u provođenju istrage o okolnostima nestanka bliskog srodnika u toku rata u BiH. Nakon što je utvrdio da su domaći organi identifikovali posmrtno ostatke supruge aplikantice i proveli nezavisnu i efikasnu krivičnu istragu o njegovom nestanku i smrti, da je aplikantica primila znatan novčani iznos na ime obeštećenja zbog nestanka supruge, te da od 2005. nije bilo perioda znatne neaktivnosti domaćih organa, Sud je zaključio da nije bilo povrede člana 2 Konvencije. U smislu člana 3 Konvencije utvrđeno je da se reakcije relevantnih organa u BiH ne mogu svrstati u nečovječno i ponižavajuće postupanje.

Tokom 2014. godine Sud je donio više odluka koje se odnose na proceduralne obaveze u provođenju istrage o sudbini osoba nestalih u toku rata u BiH u periodu 1992.-1995. godine^[26], u kojima nije utvrdio da je u sprovođenju istrage povrijeđen minimum standarda koje zahtijeva član 2 Konvencije. Ispitujući žalbe aplikanta na povredu prava iz člana 3 Konvencije u vezi s okolnostima svakog pojedinog slučaja zaključeno je da se reakcije vlasti ne mogu smatrati neljudskim ili ponižavajućim postupanjem u suprotnosti s obavezama iz tog člana.

U vezi s članom 3 Konvencije Sud je ispitivao pritužbe aplikanta osuđenih za ratne zločine i u presudi *Rodić protiv BiH*^[27]. Tako je utvrdio da fizički integritet aplikanta koji su se žalili zbog zlostavljanja u zatvoru nije bio zaštićen na odgovarajući način, te da je stalna psihička anksioznost zbog prijetnji i iščekivanja fizičkog nasilja prevazišla neizbježan nivo koji postoji u zatvorima, uslijed čega je njihova patnja prešla prag surovosti prema tom članu Konvencije, što je trajalo sve do njihovog premještanja u odvojenu bolničku jedinicu zatvora. U vezi s pritužbama zbog neadekvatnih uslova

[21] Ovaj stav je Sud potvrdio u presudi *Halilović protiv BiH*, ap. br.23968/05 od 24.11.2009. [22] *Hadžić i Suljić protiv BiH*, presuda, ap. br. 39446/06 i 33849/08 od 7.6.2011. [23] *Al Husin protiv BiH*, presuda, ap. br. 3727/08 od 7.2.2012. [24] *Al Hamdani protiv BiH*, presuda, ap. br. 31098/10 od 7.2.2012. [25] *Palić protiv BiH*, presuda, ap. br. 4704/04 od 15.2.2011. [26] Vidjeti odluke u predmetu: *Fazlić i drugi protiv BiH*, ap. br. 66758/09 od 3.6.2014; *Hamidović protiv BiH*, ap. br. 7175/06 i 8710/06 od 2.9.2014; *Mujkanović i drugi protiv BiH*, ap. br. 47063/08 od 3.6.2014; *Šeremet protiv BiH*, ap. br. 29620/05 od 8.7.2014; *Žerajić i Gojković protiv BiH*, ap. br. 16503/08 i 67588/09 od 13.11.2014. [27] *Rodić i drugi protiv BiH*, presuda, ap. br. 22893/05 od 27.5.2008.

smještaja u bolničkoj jedinici zatvora u Zenici, Sud je utvrdio da ne postoji povreda člana 3, kao i da nije došlo do povrede prava na život iz člana 2 Konvencije.

Prema članu 8 Konvencije, Sud je razmatrao jednu aplikaciju i utvrdio povredu prava iz tog člana u predmetu *Šobota-Gajić protiv BiH*^[28]. U ovom predmetu Sud je naglasio pozitivnu obavezu država da omoguće ponovno spajanje roditelja i djece, a ta obaveza nije apsolutna, nego se u svakom pojedinom slučaju, prema brzini kojom se provodi, procjenjuje adekvatnost mjere, s obzirom da protok vremena može imati nepopravljive posljedice u odnosu između djece i roditelja koji ne živi s njima. Sud je zaključio da je aplikantica žrtva povrede prava na poštivanje privatnog i porodičnog života jer joj, uprkos postojanju odluke o starateljstvu, sin nije bio predat na staranje tokom više godina. Iako je Sud prihvatio da se spajanje roditelja i djeteta ne može provesti momentalno i bez prethodne pripreme, u konkretnom slučaju je utvrdio kako nadležne vlasti u BiH nisu pružile dokaz da je kašnjenje nastupilo uslijed poduzimanja pripremnih radnji.

Posebnu pažnju je sredinom 2014. godine izazvala presuda Velikog vijeća Suda u predmetu *Ališić i drugi protiv BiH, Hrvatske, Srbije, Slovenije i Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije*^[29], kojom je utvrđeno da je došlo do povrede prava aplikanata iz člana 1 Protokola br. 1 u pogledu zaštite imovine i člana 13 u pogledu prava na pristup sudu. Sud je ispitivao pritužbe aplikanata zbog njihove nemogućnosti da ostvare povrat „stare“ devizne štednje koju su prije raspada SFRJ položili u poslovnim jedinicama Ljubljanske banke Ljubljana i Investbanke Beograd na teritoriji BiH. Zaključeno je da aplikanti nisu imali na raspolaganju djelotvoran pravni lijek, kao i da je Slovenija odgovorna za povrat štednje položene u sarajevskoj filijali Ljubljanske banke, a Srbija za povrat štednje položene u tuzlanskoj filijali Investbanke. U odnosu na BiH i druge tužene države, Sud je utvrdio da nije došlo do kršenja prava iz Konvencije.

U odnosu na član 7 Konvencije, koji jamči da se niko ne može smatrati krivim za djelo koje u vrijeme izvršenja nije predstavljalo krivično djelo prema nacionalnom ili međunarodnom pravu, Sud je u presudi *Maktouf i Damjanović protiv BiH*^[30] utvrdio povredu prava iz tog člana Konvencije. Aplikanti su se žalili da je Sud BiH primijenio na njih stroži Krivični zakon BiH iz 2003., iako je u vrijeme izvršenja krivičnog djela na snazi bio Krivični zakon SFRJ iz 1976., koji je blaži. Sud je istakao kako njegova zadaća nije da razmotri je li retroaktivna primjena Zakona iz 2003. godine na predmete ratnih zločina generalno sama po sebi nekompatibilna s članom 7 Konvencije, već je cijenio da li su domaći sudovi primijenili zakon čije su odredbe najpovoljnije za optuženog u svakom pojedinom slučaju. Također je potvrdio da su kazne aplikanata u ovom predmetu bile unutar raspona propisanog u oba zakona, tako da se ne može sa sigurnošću tvrditi da bi ijedan od aplikanata dobio manju kaznu da je primijenjen Zakon iz 1976. godine. Međutim, smatrajući kako je od ključnog značaja to što je postojala mogućnost da aplikanti dobiju niže kazne da je primijenjen Zakon iz 1976. godine, zaključio je da postoji realna mogućnost da je retroaktivna primjena Zakona iz 2003. bila na štetu aplikanata u pogledu izricanja kazne.

Na temelju Protokola br. 7 uz Konvenciju Sud je razmatrao samo jednu aplikaciju, u predmetu *Muslija protiv BiH*^[31], u kojoj se aplikant žalio da je oglašen krivim za isto djelo u prekršajnom i u krivičnom postupku, te da je bez obzira na dvije različite klasifikacije djela došlo do povrede principa *ne bis*

[28] *Šobota-Gajić protiv BiH*, presuda, ap. br. 27966/06 od 6.11.2007; [29] *Ališić i drugi protiv BiH i drugih*, presuda Velikog vijeća Suda, ap. br. 60642/08 od 16.7.2014. godine. [30] *Maktouf i Damjanović protiv BiH*, presuda Velikog vijeća Suda, ap. br. 2312/08 i 34179/08 od 18.7.2013. godine.

[31] *Muslija protiv BiH*, presuda, ap. br. 32042/11 od 14.1.2014. [32] Kriteriji Suda koje treba razmotriti pri utvrđivanju da li se radi o „optužbi za krivično djelo“ poznati su kao „Engelovi kriteriji“ (vidjeti: *Engel i drugi protiv Holandije* od 8.6.1976.), a oni su: pravna kvalifikacija djela prema domaćem pravu, priroda djela i stepen težine kazne koja bi se mogla izreći osobi o kojoj je riječ.

in idem. Podsjećajući na svoja tri kriterija^[32] Sud je u konkretnom slučaju utvrdio kako je „osuda“ aplikanta u prekršajnom postupku na osnovu Zakona o javnom redu Zeničko-dobojskog kantona iz 2000. godine u autonomnom značenju ovog termina izjednačena s „krivičnim postupkom“ u smislu člana 4 Protokola br. 7 uz Konvenciju, te zaključio da se krivični postupak protiv aplikanta zapravo odnosio na isto djelo za koje je aplikant već bio pravomoćno osuđen na osnovu Zakona iz 2000., što je dovelo do kršenja prava iz navedenog člana Protokola uz Konvenciju.

Mnoge su presude Suda protiv BiH otkrile postojanje sistemskog problema, uslijed čega je BiH obavezana na poduzimanje generalnih mjera izvršenja pod nadzorom Komiteta ministara Vijeća Evrope. Prvi postupak tzv. pilot-presude u odnosu na Bosnu i Hercegovinu Sud je, u vezi s članom 1 Protokola br. 1, primijenio u predmetu *Suljagić protiv BiH*^[33] u vezi s ostvarenjem prava na povrat „stare“ devizne štednje položene u domaće banke. Za razliku od aplikantice u predmetu *Jeličić*, aplikant nije posjedovao pravomoćnu presudu domaćeg suda kojom je priznato njegovo potraživanje, već je osporavao zakonitost domaćeg zakonodavstva kojim je propisan opšti plan izmirenja potraživanja devizne štednje putem vladinih obveznica. Nakon što je Sud našao povredu prava zbog kašnjenja u provođenju relevantnih zakonskih propisa u tom slučaju, usvojene su i druge odluke kojima su odbijene aplikacije u sličnim slučajevima.^[34]

Na osnovu presuda Suda do kraja 2014. godine nadležni organi u BiH su bili dužni poduzeti generalne mjere s ciljem otklanjanja povrede i prevencije budućih povreda prava, i to u pogledu: osiguranja potpunog izvršenja pravosnažnih presuda domaćih sudova, ostvarivanja prava na penziju svih interno raseljenih lica iz Zavoda PIO/MIO Federacije BiH, izmjene stambenog zakonodavstva Federacije BiH u cilju osiguravanja novčane naknade u visini tržišne vrijednosti stana svim prijeratnim nosiocima stanarskih prava nad vojnim stanovima, tj. onim nosiocima stanarskog prava koji nisu stambeno osigurani u Srbiji ili Crnoj Gori, zatim obaveznog smještaja na psihijatrijskom odjelu samo na osnovu odluke građanskog suda, osnivanja specijalizovane ustanove za smještaj duševno oboljelih počinioca krivičnih djela, izmjene zakonodavstva o strancima, obaveze usvajanja izmjena i dopuna Ustava BiH radi otklanjanja diskriminatornih odredaba iz Ustava i izbornog zakonodavstva BiH, revizije postupaka za ratne zločine pred Sudom BiH kako bi se osiguralo poštivanje načela *nullum crimen, nulla poena sine lege*, te izmjene relevantnog krivičnog i prekršajnog zakonodavstva kako bi se osigurala primjena principa *ne bis in idem*.

Službeni tekstovi presuda i odluka protiv BiH i drugih država na engleskom i/ili francuskom jeziku mogu se pronaći na službenoj stranici Suda putem **pretraživača sudske prakse HUDOC**. Također, prevodi presuda i odluka u odnosu na BiH nalaze se na službenoj stranici Ureda zastupnika Vijeća ministara BiH pred Evropskim sudom za ljudska prava pod: www.mhrr.gov.ba/ured_zastupnika.

[33] *Suljagić protiv BiH*, presuda, ap. br. 27912/02 od 3.11.2009. [34] *Škobić protiv Bosne i Hercegovine*, odluka, ap. br. 16679/02 od 16.3.2010; *Zadrić protiv Bosne i Hercegovine*, odluka, ap. br. 18804/04 od 16.11.2010.

Novine u jurisprudenciji Ustavnog suda Bosne i Hercegovine

Pripremila: Sevima Sali-Terzić, Ustavni sud BiH

Uvod

Za prikaz najvažnijih stavova Ustavnog suda Bosne i Hercegovine (Ustavni sud) u prvih šest mjeseci 2015. godine izabrane su najprije dvije odluke u kojima se Ustavni sud bavio dvama aspektima prava na slobodu i sigurnost ličnosti iz člana II/3(d) Ustava Bosne i Hercegovine (Ustav BiH) i člana 5 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKLJP). Prvi se tiče obaveze javne vlasti da osobu lišenu slobode izvede pred sudsku vlast *odmah*, a odluka u ovom predmetu ponovno naglašava važnost ovog prava. Drugi se tiče pritvora nakon izricanja prvostepene presude prema odredbi koja propisuje obavezan pritvor.

Ovaj predmet je značajan zbog ponovnog stavljanja naglaska na individualizaciju mjere pritvora u svakom slučaju. Osim toga, ukazano je i na razliku između ovog predmeta i jednog ranijeg u kojem je Ustavni sud odlučivao o istom pitanju, ali s drugačijim rezultatom. U proteklom periodu Ustavni sud je odlučivao i o predmetima u kojima se postavljalo pitanje da li mjere zabrane, izrečene umjesto pritvora, zadovoljavaju standarde prava iz člana 2 Protokola br. 4. Posebno je važno naglasiti da Ustavni sud nije utvrdio kršenje ovog prava kada je mjera zabrane napuštanja boravišta, koja se primarno izriče u slučaju opasnosti od bjekstva, izrečena radi izbjegavanja rizika utjecaja na svjedoke.

Također, posebno treba naglasiti predmet u kojem je odlučivano o tome da li je posebnim istražnim radnjama i omogućavanjem javnosti uvida u snimak cijelog ročišta za određivanje pritvora prekršeno pravo na privatnost iz člana 8 EKLJP-a. Ovo je prvi predmet takve vrste u kojem je Ustavni sud pažljivo razmotrio pitanje zakonitosti i proporcionalnosti miješanja u pravo na privatnost. Što se tiče prava na pravično suđenje, Ustavni sud je izdvojio predmet u kojem je zapažen nastavak prakse da sudije koji su već odlučivali u nižem stepenu u istom predmetu odlučuju i u višem stepenu.

Predmeti koji su izdvojeni su: 3752/12 i 4613/12 (član 5 EKLJP-a), AP 2107/12 (član 6 EKLJP-a), AP 1758/15 (član 8 EKLJP-a) i AP 5314/14 (član 2 Protokola br. 4 uz EKLJP).

(Sve odluke USBiH dostupne su na: <http://www.ccbh.ba/bos/odluke/>)

Član 5 Evropske konvencije za ljudska prava

AP 3752/12 – *promptno* izvođenje pred sudsku vlast, kršenje

Apelant se žalio da je od njegovog lišenja slobode do izvođenja pred sudiju prošlo 15 dana, iako nije bilo nikakvih vanrednih okolnosti zbog čega do toga nije došlo *promptno*, kako to predviđa član 5 EKLJP-a.

Odluka

Ustavni sud je zaljučio da je prekršeno apelantovo pravo iz člana 5 stav 3 EKLJP-a zato što redovni sud nije saslušao apelanta kako bi prije suđenja odlučio o zakonitosti određenog pritvora ili o eventualnom određivanju blažih mjera obezbjeđenja apelantovog prisustva suđenju i kako bi

apelant mogao prezentirati svoje lične razloge koji govore protiv određivanja pritvora. Činjenica da je Osnovni sud, kako se pravdao, vodio računa o obavezama stranaka u postupku i samog suda ne oslobađa Osnovni sud zahtjeva prema članu 5 stav 3 EKLJP-a da apelant nakon hapšenja bude *promptno* izveden i saslušan pred sudijom.

Praksa Evropskog suda na koju se u ovoj odluci pozvao Ustavni sud: *Harkmann protiv Estonije* (11.7.2006.), *Vrenčev protiv Srbije* (23.9.2008.), *Krnjak protiv Hrvatske* (28.6.2011.).

AP 4613/12 – pritvor nakon izricanja prvostepene presude, nema kršenja

Činjenice i apelacioni navodi

Prvostepenom presudom Suda Bosne i Hercegovine (Sud BiH) apelant je proglašen krivim za krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva i osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 15 godina. Odmah nakon donošenja prvostepene presude apelantu je rješenjem Suda BiH određena mjera pritvora iz posebnih pritvorskih razloga iz člana 132 stav 1 tačke a) i d).

Apelant je podnio dvije apelacije Ustavnom sudu BiH. Prva je bila u odnosu na pritvor zbog primjene člana 138 stav 1 ZKP BiH koji propisuje obligatoran pritvor u određenim slučajevima, a drugu u odnosu na presudu. Apelant je smatrao da mu je rješenjem o pritvoru prekršeno i pravo na djelotvoran pravni lijek i nediskriminaciju. Druga apelacija je podnesena u odnosu na presudu, a apelant se žalio na osnovu članova 6 i 7 EKLJP-a.

Odluka

Ustavni sud je u u svojoj praksi utvrdio kršenje prava iz člana 5 EKLJP-a u situaciji kada je određivanje pritvora bilo zasnovano na zakonskoj odredbi koja propisuje obligatoran pritvor, odnosno kada sud nije mogao izvršiti individualizaciju izrečene mjere, niti se mogao baviti ispitivanjem bilo kakvih posebnih okolnosti koje bi mogle opravdati određivanje pritvora apelantu u smislu garancija iz člana 5 EKLJP-a. Međutim, u konkretnom slučaju, Ustavni sud je ukazao na to da ta okolnost ne može automatski voditi zaključku da je i u apelantovom slučaju došlo do povrede navedenog prava.

Ustavni sud je zaljučio kako je Sud BiH ispitao niz različitih okolnosti na osnovu kojih je zaključio a zatim i detaljno obrazložio da postoji opasnost od bjekstva. Upravo to je, prema stavu Ustavnog suda, bitna razlika između apelantovog predmeta i ranije prakse Ustavnog suda. Ustavni sud je kao neosnovane odbio i navode o kršenju prava na djelotvoran pravni lijek i na nediskriminaciju.

U odnosu na apelacione navode o kršenju prava iz člana 6, Ustavni sud je apelaciju odbio. U odnosu na navode o kršenju prava iz člana 7 EKLJP-a, Ustavni sud je, slijedeći svoju praksu utvrđenu nakon presude ESLJP-a u predmetu *Maktouf i Damjanović protiv BiH*, utvrdio kršenje uz posebno isticanje da takva odluka ne znači da je odlučivano o prekidu izdržavanja kazne i puštanja apelanta na slobodu, niti o proceduri po kojoj će Sud BiH donijeti novu odluku.

Praksa Evropskog suda na koju se u ovoj odluci pozvao Ustavni sud: *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (18.1.1978.), *Quinn protiv Francuske* (22.3.1995.), *Winterwerp protiv Holandije* (24.10.1979.), *Navara protiv Francuske* (23.11.1993.), *Suominen protiv Finske* (1.7.2003.), *Kuznetsov i dr. protiv Rusije* (11.1.2007.), *Maktouf i Damjanović protiv BiH* (18.7.2013.).

Član 6 Evropske konvencije za ljudska prava

AP 2107/12 – nepristrasnost suda, kršenje

Činjenice i apelacioni navodi

Apelanti su vodili postupak za naknadu štete koju su pretrpjeli u saobraćajnoj nesreći. Prvostepeni sud je usvojio njihov tužbeni zahtjev, ali je drugostepeni sud preinačio presudu i odbio zahtjev. Vrhovni sud je usvojio reviziju protiv drugostepene odluke i vratio predmet na odlučivanje drugostepenom sudu. Drugo vijeće drugostepenog suda je u ponovnom postupku potvrdilo prvostepenu presudu kojom je apelantima priznato pravo na naknadu štete.

Vrhovni sud je usvojilo reviziju druge strane, pa je preinačio obje nižestepene presude i odbio tužbeni zahtjev apelanata. Apelanti su smatrali kako nisu imali pravično suđenje jer im nije sudio nepristrasan sud, zato što je sutkinja koja je bila članica prvog vijeća drugostepenog suda (koje je prvi put odbilo njihov zahtjev) bila i članica vijeća Vrhovnog suda koje je odlučilo na isti način.

Odluka

Ustavni sud je smatrao da se zakonom propisane odredbe o izuzeću ne mogu razumjeti tako da se odnose na sud kao instituciju, već na višu ili nižu instancu koja meritorno odlučuje u pojedinim fazama parničnog postupka. Drugačije razumijevanje i primjena bili bi suprotni cilju zakona kojim je predviđen objektivni osnov za izuzeće sudije zbog razloga koji su, prema općim mjerilima, toliko značajni da samim svojim postojanjem opravdavaju sumnju u nepristrasnost sudije. Situacija u konkretnom slučaju objektivno može potaknuti legitimne sumnje u pogledu nepristrasnosti suda, čime se dovodi u pitanje pravo na pravično suđenje iz člana 6 stav 1 EKLJP-a, pa je Ustavni sud utvrdio kršenje ove odredbe.

Praksa Evropskog suda na koju se u ovoj odluci pozvao Ustavni sud: *Mežnarić protiv Hrvatske* (15.7.2005.), *Fey protiv Austrije* (13.9.2007.), *De Cubber protiv Belgije* (26.10.1984.), *Oberschlick protiv Austrije* (23.5.1991.).

Član 8 Evropske konvencije za ljudska prava

AP 1758/15 – posebne istražne radnje, prisluškivanje, nema kršenja

Činjenice i apelacioni navodi

Apelantici je, rješenjem sudije za prethodni postupak Suda BiH, određen pritvor, a tu odluku je potvrdilo i krivično vijeće istog suda. Apelantica se, između ostalog, žalila i da joj je provođenjem posebnih istražnih radnji prekršeno pravo na privatni i porodični život, i to zbog: a) arbitrarne primjene odredaba o posebnim istražnim radnjama i b) arbitrarne primjene odredaba o javnosti ročišta o prijedlogu za određivanje pritvora i objelodanjivanju javnosti snimka s tog ročišta.

Odluka

Ustavni sud je zaključio da nema kršenja prava iz člana 8 EKLJP-a kada je apelantica, na način propisan zakonom, obaviještena o provedenim posebnim istražnim radnjama odmah nakon što je Sud obustavio provođenje tih radnji, a ne u vrijeme kada je ona od neovlaštene osobe saznala za provođenje tih radnji, odnosno kada je Tužiteljstvo BiH stavilo prijedlog Sudu za određivanje pritvora protiv nje. Također, nema kršenja ovog prava ni zato što je Sud BiH javnosti omogućio uvid u

snimak cijelog ročišta za određivanje pritvora jer je ocijenio da interes javnosti da bude obaviještena o ovom slučaju preteže nad apelantičinim pravom na zaštitu prava iz člana 8 EKLJP-a, zbog toga što su obje vrste miješanja bile „u skladu sa zakonom“ i „neophodne u demokratskom društvu“ u smislu člana 8 stav 2 EKLJP-a.

Praksa Evropskog suda na koju se pozvao Ustavni sud: *Malone protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (2.8.1984.), *Dragojević protiv Hrvatske* (15.1.2015.), *Udruženje za evropske integracije i ljudska prava i Ekimdzhiiev protiv Bugarske* (30.1.2008.), *Jersild protiv Danske* (23.9.1994.), *Craxi protiv Italije* (br.2) (7.10.2003.), *Reinprecht protiv Austrije* (15.11.2005.).

Član 2 Protokola broj 4 uz EKLJP

AP 5314/14 – mjere zabrane, pravo na slobodu kretanja, nema kršenja

Apelantu su, rješenjem Suda BiH, izrečene mjere zabrane napuštanja boravišta, zabrane putovanja, posjećivanja određenih mjesta ili područja, sastajanja s određenim osobama i obaveznog javljanja određenom državnom organu. Sud BiH je ove mjere produžio nakon isteka prvobitnog rješenja, razmotrivši detaljno niz okolnosti koje je uzeo u obzir. Apelant se, između ostalog, žalio na kršenje prava na slobodu kretanja i prebivališta.

Odluka

Ustavni sud je ukazao da se pitanje koje je apelant postavio može razmatrati s aspekta dva odvojena prava, prava iz člana 5 EKLJP-a i prava iz člana 2 Protokola br. 5 uz EKLJP. Budući da se apelant pozvao samo na ovo posljednje pravo, Ustavni sud je, primjenom testa „neophodnosti u demokratskom društvu“, ispitao samo to pravo. U vezi s tim, Ustavni sud je utvrdio da je miješanje u apelantovo pravo na slobodu kretanja bilo u skladu sa zakonom, da je bilo preduzeto s legitimnim ciljem – sprečavanje kriminala, kao i da je, s obzirom na sve okolnosti i dužinu trajanja izrečenih mjera, postojala proporcionalnost između ograničenja apelantovog prava na slobodu kretanja i legitimnog interesa koji se štiti.

Praksa Evropskog suda na koju se u ovoj odluci pozvao Ustavni sud: *Manfred Schmid protiv Austrije* (9.7.1985.), *Vito Ciancimino protiv Italije* (27.5.1991.).

AP 1758/15 – mjera zabrane napuštanja boravišta u slučaju postojanja rizika od utjecaja na svjedoke, nema kršenja

Činjenice i apelacioni navodi

Apelantici su, nakon ukidanja mjere pritvora po prijedlogu Tužilaštva, izrečene sljedeće mjere zabrane: zabrana napuštanja mjesta boravišta i ograničenje kretanja na tačno utvrđeni dio grada, obavezno javljanje nadležnom državnom organu, zabrana sastajanja s određenim osobama (do tada saslušanim svjedocima i svjedocima koji tek trebaju biti saslušani), kao i telefonska komunikacija neposredno ili preko posrednika sa zaposlenicima Suda BiH i Tužilaštva BiH.

Apelantica je, između ostalog, smatrala da mjera zabrane napuštanja boravišta nije zakonito izrečena zato što nije utvrđeno da postoji opravdana bojazan od bjekstva, već je ta mjera izrečena zbog opasnosti od utjecaja na svjedoke.

Odluka

Ustavni sud je zaključio da izricanje mjere zabrane napuštanja boravišta, koja se primarno izriče u

slučaju opasnosti od bjekstva, ne predstavlja nezakonito i neproporcionalno miješanje u apelantičnu slobodu kretanja i boravišta. Naime, Sud BiH je ocijenio da je ta mjera svrsishodna i proporcionalna svim okolnostima predmeta i, u konačnici, blaža od mjere pritvora koja je do tada egzistirala prema apelantici, pa je zaključio je da je ta mjera u konkretnom slučaju djelotvorna i primjenjiva u situacijama kad je neophodno onemogućiti osumnjičene da se sastanu s potencijalnim osumnjičenicima, odnosno optuženim, ili u konkretnom slučaju sa svjedocima u predmetu. Ustavni sud je također zaključio da se mjera zabrane napuštanja boravišta u dosadašnjoj praksi pokazala kao efikasna i u otklanjanju opasnosti od utjecaja na svjedoke, jer su ograničenjem kretanja osumnjičenih i zabranom komunikacije sa svjedocima osumnjičeni potpuno onemogućeni da utječu na svjedoke i time osujete ili onemoguće daljnje vođenje istrage.

Novine u jurisprudenciji Suda Bosne i Hercegovine

Pripremila: Emira Hodžić, Sud BiH

Uvod

Procesuiranje ratnih zločina pred Odjelom I Suda Bosne i Hercegovine tema je od značaja i u proteklom periodu. U predmetima Odjela II nastavljen je trend analiziranja povreda članova 6 i 8 EKLjP-a, a posebno je primjetna refleksija odluka ESLjP-a u predmetima *Lisica protiv Hrvatske* i *Dragojević protiv Hrvatske* koje se tiču primjene posebnih istražnih radnji u krivičnom postupku. Pred Upravnim odjeljenjem Suda BiH nastavljeno je odlučivanje po tužbama protiv akata Ministarstva sigurnosti u vezi s azilom i Konkurencijskog vijeća u vezi s povredama Zakona o konkurenciji. Sud je, odlučujući o tužbi protiv rješenja o odbijanju zahtjeva za azil, razmatrao navodne povrede u pogledu člana 3 EKLjP-a.

Ovaj put iz prakse Suda BiH izabrane su dvije krivične odluke, i to presuda broj S1 2 K 010234 14 KŽK i rješenje broj S1 2 K 002641 14 KŽ 4, u kojima su razmatrane povrede članova 6 i 8 EKLjP-a, jedna presuda Upravnog odjeljenja broj S1 3 U 0017159 14 U, u kojoj je razmatrana povreda člana 3 EKLjP-a, i jedna presuda u kojoj je Sud imao u vidu praksu Evropskog suda pravde, a tiče se odluke o pojedinačnom izuzeću iz oblasti prava konkurencije.

Presuda broj S1 3 U 0017159 14 U – upravna stvar preispitivanje Odluke Ministarstva sigurnosti BiH kojom se odbija zahtjev za međunarodnu zaštitu (azil)

Činjenice i tužbeni navodi

Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Sektor za azil, donijelo je rješenje kojim se odbija zahtjev državljanina Demokratske Republike Kongo za međunarodnu zaštitu u BiH, te mu je naloženo napuštanje teritorije Bosne i Hercegovine.

Protiv ovog rješenja je državljanin DRK tužbom pokrenuo upravni spor protiv tuženog Ministarstva sigurnosti BiH.

Odluka

Nakon što je ispitao zakonitost osporenog rješenja, Sud je utvrdio da tuženi, odnosno Ministarstvo sigurnosti, nije pravilno utvrdio sve odlučujuće činjenice i okolnosti koje su uslov za odobravanje međunarodne zaštite koju je tužilac tražio. S tim u vezi Sud je utvrdio da se odluka Ministarstva sigurnosti kojom je odbijen zahtjev tužioca za odobravanje međunarodne zaštite temelji na nepravilno utvrđenom činjeničnom stanju, pa je Sud tužbu tužioca uvažio i osporeno rješenje poništio.

U toku postupka koji je vođen pred Ministarstvom sigurnosti zahtjev tužioca za međunarodnu zaštitu temeljen je na bojazni da će ponovno biti izložen mučenju i nehumanom ponašanju, odnosno da će biti ponovno izložen seksualnom zlostavljanju u zemlji porijekla, a što je i osnovni razlog njegovog odlaska iz zemlje. U postupku donošenja rješenja tuženi nije prihvatio navode tužioca te je zaključio da tužilac nije dokazao da postoji vjerovatnoća da će se po povratku suočiti s kršenjem ljudskih prava koja bi se po svojoj težini i posljedicama mogla okarakterisati kao progon.

Ispitujući tužbu povodom ovakvog zaključka Ministarstva sigurnosti Sud je zaključio da je tuženi u toku upravnog postupka propustio cijeliti izvještaje relevantnih međunarodnih organizacija o stanju ljudskih prava u zemlji porijekla tužioca, iz kojih prizilazi postojanje sistemske upotrebe silovanja kao oružja u ratu, po potrebi obaviti vještačenje po vještaku medicinske struke, a sve u pogledu okolnosti utvrđivanja kredibiliteta podnosioca zahtjeva za međunarodnu zaštitu kao žrtve seksualnog i drugog oblika nasilja koje je preživio u zemlji porijekla.

Sud Bosne i Hercegovine prilikom donošenja odluka po tužbama u upravnom sporu u predmetima koji se odnose na statusna pitanja stranaca u BiH (boravak, kretanje, međunarodna zaštita) ispituje da li je pri odlučivanju upravnih organa o statusu stranca došlo do kršenja nekog od temeljnih prava i sloboda zagarantovanih Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i temeljnim slobodama te prilikom donošenja odluka prati i usklađuje svoje pravne stavove s presudama Evropskog suda za ljudska prava.

Sud je u konkretnom slučaju tumačio da je član 3 EKLJP-a prvenstveno namijenjen zaštiti fizičkog integriteta ličnosti. Prilikom donošenja odluke Sud Bosne i Hercegovine se vodio stavom Evropskog suda za ljudska prava koji je interpretirao odredbe člana 3 tako da one štite i od nanošenja bola i drugih radnji koje uzrokuju teške duševne patnje. Shodno navednom, ova odredba Konvencije zahtijeva ne samo da se država uzdrži od primjene mučenja ili nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili samog kažnjavanja (odnosno svoje negativne obaveze), već državi nameće i pozitivne obaveze sprečavanja trećih lica u postupanju protivnom odredbama člana 3 Evropske konvencije.

Presuda broj S1 2 K 010234 14 KŽK – krivična stvar više pretresa istog prostora, obavještanje osoba koje prema članu 71 Zakona o krivičnom postupku BiH moraju biti obaviještene da će se obaviti otvaranje i pregled oduzetih predmeta

Činjenice i žalbeni navodi

Optuženi su prvostepenom presudom oglašeni krivim da su počinili krivično djelo organizovani kriminal u vezi s krivičnim djelom neovlašteni promet opojnom drogom. U žalbama na prvostepenu presudu odbrana je isticala prigovor zakonitosti naknadnog pretresa istog vozila, te neobavještanje odbrane o poduzimanju navedene radnje. Odbrana je također isticala da su povrijeđene odredbe Zakona o krivičnom postupku BiH prilikom preduzimanja radnje otvaranja i pregleda privremeno oduzetih predmeta, jer je tužilac propustio da o tome obavijesti sudiju za prethodni postupak, lica od kojih su predmeti oduzeti, kao i branioc.

Odluka

Uvažavajući žalbe, Apelaciono vijeće je ukinulo prvostepenu presudu, održalo pretres i donijelo presudu kojom se optuženi oslobađaju optužbe, a u jednom dijelu je donesena presuda kojom se optužba odbija. Apelaciono vijeće je uvažilo prigovore odbrane po oba navedena procesna pitanja.

Obrazlažući svoj stav o naknadnom pretresu vozila, Apelaciono vijeće se pozvalo na stanovište ESLJP-a da više pretraga istog prostora nije protivno načelima pravičnog suđenja, pod uslovom da se to radi na zakonom propisan način, što podrazumijeva omogućavanje prisustva osumnjičenog i njegovog branioca prilikom provođenja pretresa. U ovom predmetu Apelaciono vijeće je zaključilo da branilac optuženog nije bio obaviješten o preduzimanju te radnje u postupku, te je onemogućen da pristupi pretresu i uloži eventualne prigovore, čime je učinjena povreda prava optuženog na odbranu.

U pogledu prigovora koji se odnosi na propuste u pogledu obavještanja osoba koje prema članu 71 Zakona o krivičnom postupku BiH moraju biti obaviještene da će se obaviti otvaranje i pregledanje oduzetih predmeta, apelaciono vijeće je utvrdilo prigovor odbrane osnovanim. Pozivajući se na praksu Ustavnog Suda BiH drugostepena presuda sadrži obrazloženje da se u pomenutom članu radi o odredbi imperativnog karaktera koja ne dozvoljava nikakve izuzetke u kojima tužilac nema obavezu postupiti po istoj. S tim u vezi Vijeće je konstatovalo da ovakvo postupanje predstavlja povredu prava na pravično suđenje iz člana 6 EKLJP-a.

Praksa Evropskog suda na koju se pozvao Sud Bosne i Hercegovine: *Lisica protiv Hrvatske* 20100/06 od 25.2.2010. godine.

Rješenje broj S1 2 K 002641 14 KŽ 4 – krivična stvar pribavljanje dokaza provođenjem posebnih istražnih radnji

Činjenice i žalbeni navodi

Optuženi su prvostepenom presudom oglaseni krivim da su počinili krivična djela pranje novca i poreska utaja (Krivični zakon Bosne i Hercegovine i Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine). U žalbi na presudu branioci optuženih su, između ostalog, isticali da su u prvostepenom postupku kao dokazi prihvaćeni materijali pribavljeni putem posebnih istražnih radnji, a prilikom određivanja njihovog provođenja su načinjene proceduralne greške, što ih prema stavu odbrane na koncu čini nezakonitim.

Odluka

Uvažavajući žalbe, Apelaciono vijeće Suda Bosne i Hercegovine je ukinulo prvostepenu presudu. Vijeće je zaključilo da naredbe sudije za prethodni postupak kojima je određeno provođenje posebnih istražnih radnji ne sadrže obrazloženje u pogledu osnova sumnje zbog kojih se izdaju prema osumnjičenim licima, niti sadrže dodatno obrazloženje iz čega ti osnovi sumnje proizlaze. Apelaciono vijeće je također primijetilo da je u prvostepenom postupku sudeće vijeće nastojalo otkloniti ovu povredu na način da je izvršilo uvid u dokaze temeljem kojim su naredbe izdate i takve materijale prihvatilo kao dokaze pribavljene na zakonit način.

Primjenjujući standarde prakse Evropskog suda u predmetu *Dragojević protiv Hrvatske* Apelaciono vijeće je utvrdilo da je prvostepeni sud prihvatajući dokaze pribavljene posebnim istražnim radnjama na temelju naredbi koje su izdate protivno odredbama ZKP BiH povrijedio prava optuženih (tada osumnjičenih) propisana članom 8 Evropske konvencije, zatim ukinulo prvostepenu presudu, te odredilo pretres pred vijećem apelacionog odjeljenja.

Praksa Evropskog suda na koju se pozvao Sud Bosne i Hercegovine: *Dragojević protiv Hrvatske* broj 68955/11, odluka od 15.1.2015. godine.

Presuda broj: S1 3 U 018139 15 U – upravna stvar preispitivanje Odluke Konkurencijskog vijeća BiH

Činjenice i tužbeni navodi

Tužilac je pokrenuo upravni spor ispitivanja zakonitosti rješenja Konkurencijskog vijeća BiH 06-26-4-030-21-II/14 kojim je odbijen zahtjev tužioca „Porsche“ d.o.o. Sarajevo za pojedinačno izuzeće od zabrane Sporazuma o konkurenciji zaključenog s privrednim društvom „ASA Auto“ d.o.o. Sarajevo jer nisu ispunjeni uslovi iz člana 4 stav 3 Zakona o konkurenciji.

Odluka

Nakon što je ispitao zakonitost osporenog rješenja, Sud je utvrdio da se ono temelji na pogrešno i nepotpuno utvrđenom činjeničnom stanju, povredama pravila postupka i pogrešnoj primjeni zakona, te je zaključio da je tužba osnovana.

Tužilac je pred Konkurencijskim vijećem BiH podnio zahtjev za pojedinačno izuzeće od zabrane Sporazuma o konkurenciji koji je zaključio s privrednim društvom, a kojim se prodavac obavezuje da će, u skladu s Ugovorom o kupoprodaji, u periodu od šest mjeseci prije dana primopredaje do dvanaest mjeseci poslije primopredaje, na dosadašnjem prostornom i materijalnom području djelatnosti na tržištu BiH odustati od bilo kakvog tržišnog natjecanja svoje firme i firme kupca, a naročito da neće ni posredno niti neposredno imati udio u bilo kojoj konkurentskoj firmi i da ni na koji način neće, ni posredno niti neposredno, voditi jednu takvu firmu.

Nadalje, predmetnim Sporazumom prodavac se obavezao da od dana potpisivanja Ugovora o kupoprodaji neće poticati klijente ili dobavljače da negativno utiču na poslovne veze sa firmom kupca, ukoliko su poslovne veze prenesene, dok su pri tome dozvoljene one radnje koje su uređene Ugovorom ili u kontestu Ugovora. Ujedno je predmetnim Sporazumom predviđeno da će se prodavac obavezati da od dana primopredaje u skladu s Ugovorom ni posredno niti neposredno neće vrbovati saradnike odnosno zaposlenike kupca, niti ih poticati na prekidanje ugovornih odnosa s kupcem, te da jamči pridržavanje odredbi Sporazuma od strane posrednih i neposrednih članova uprave društva prodavca, kao i firmi prodavca koje su povezane odnosno sudjeluju kao posredni i neposredni članovi uprave društva, naročito osobe koje na neki način imaju udio u tim firmama, povjerilačke ili posredničke poslove u kojima član obuhvaćenog kruga osoba ima poslovni udio – bilo koje vrste – te da privredno društvo s kojim je zaključio Ugovor pristupa svim obavezama prodavca u svojstvu sudužničkog jemstva.

U konkretnom slučaju od presudnog je značaja utvrditi da li pojedinačno izuzeće iz Sporazuma o konkurenciji po svojoj pravnoj prirodi ima karakter zabranjenih odredbi koje se mogu smatrati težim oblikom ograničenja, sprječavanja ili narušavanja tržišne konkurencije na relevantnom tržištu BiH, te prodajom i servisiranjem motornih vozila određenih marki u smislu odredbe člana 4 Zakona o konkurenciji BiH.

Tuženi je, odlučujući po zahtjevu tužioca, zaključio kako Sporazum sadrži odredbe koje se u smislu propisa o zaštiti tržišne konkurencije smatraju teškim ograničenjima konkurencije, pa se iz tih razloga ne mogu pojedinačno izuzeti od primjene odredbi o zabranjenim sporazumima iz člana 4 stav 1 Zakona, a što se posebno odnosi na odredbe članova 1 i 5 Sporazuma. Konkurencijsko vijeće je u osporenom rješenju ocijenilo da predmetni Sporazum sadrži ograničenja koja imaju tako visok mogući negativan učinak na tržišnu konkurenciju da je nepotrebno dokazivati njihove učinke na tržištu BiH. Nadalje, tuženi smatra da ugovorne strane nisu dokazale da je ograničenje tržišne konkurencije nužno za postizanje određenih objektivnih koristi zbog toga što se, po ocjeni tuženog, ograničenje utvrđuje prema prilikama na tržištu i trajanju sporazuma.

Nadalje, tuženi je smatrao da podnosioci zahtjeva nisu u dovoljnoj mjeri argumentovano dokazali ispunjavanje uslova za pojedinačno izuzeće predmetnog restriktivnog Sporazuma od zabrane, pa stoga odredbe člana 1, a u vezi s članovima 2 i 4 Sporazuma, predstavljaju teško kršenje konkurencije, jer iz navedenog ne proizilaze učinci, već suprotno – dovodi do smanjenja nivoa tržišne konkurencije. Konačno, tuženi je zaključio da se provođenje Sporazuma o konkurenciji ne može smatrati opravdanim iz razloga što djelovanje ostalih potpisnika na relevantnom tržištu maloprodaje i veleprodaje putničkih, motornih, teretnih i komercijalnih vozila marke navedene u rješenju ne može

predstavljati stvarnu opasnost tužiocu, koji će ulaskom na relevantno tržište već biti u dominantnom položaju na tržištu BiH.

Prema podacima u spisu Sud nije mogao ocijeniti pravilnost i zakonitost osporenog rješenja Konkurencijskog vijeća, prije svega iz razloga što je u istom propušteno dati ocjenu da li su nametnuta ograničenja iz Sporazuma o konkurenciji neophodna za postizanje legitimnog cilja kome se teži. Sud je zaključio da tuženi nije proveo analizu stepena štetnosti obavljanja djelatnosti od strane prodavca koji, kao ekskluzivni distributer motornih vozila, poznaje tržište BiH, klijentelu, zaposlenike i druge ekonomsko-pravne parametre koji mogu dovesti do nelojalne konkurencije između kupca i prodavca. Stoga je po ocjeni Suda osnovan prigovor tužioca da bi, ukoliko bi se dozvolilo da kupac i prodavac iz takvog pravnog posla i dalje budu konkurenti, bio nemoguć prenos poslovanja s prodavca na tužioca kao kupca, jer bi prodavac kao poznavalac klijentele istu mogao da zadobije nazad i na taj način onemogućiti kupca da nesmetano posluje, pa su i predložene mjere opravdane s ekonomsko-pravnog aspekta. Konačno, predmetne mjere nisu trajnog karaktera i predstavljaju zaštitu kupljene imovine zagarantovanu članom II/3 tačka k) Ustava BiH.

Pri donošenju navedne odluke Sud je imao u vidu praksu Evropskog suda pravde – Zbirka odluka Suda EU u oblasti konkurencije, zaštite konkurencije i suzbijanja monopola te stav Evropskog suda pravde u odluci *Eu GH C-42/84, Slg. 1985, S 2545* kada je tretirao pitanje da li su zabrane konkurencije dozvoljene ili odobrene s aspekta kada se zaključuje ugovor o kupovini ekskluzivnog tržišta, pa je zaključio da su pojedina ograničenja dozvoljena, prije svega iz razloga što bi u suprotnom prodavac i kupac iz tog pravnog posla i dalje bili konkurentni i na taj način kupac bio onemogućen da posluje s onim što je kupio. Prema mišljenju Suda predmetna ograničenja samo štite kupca, koji je platio kupoprodajnu cijenu, da izvrši cjelokupni prenos poslovanja s prodavca.

Paneli za ujednačavanje sudske prakse

Pripremile: Vera Bjelogrić i Šeila Imamović-Brković, Sekretarijat VSTV-a BiH

Paneli za ujednačavanje sudske prakse predstavljaju efikasan mehanizam za kontinuirani i stručni dijalog između Suda Bosne i Hercegovine, entitetskih vrhovnih sudova i Apelacionog suda Brčko distrikta Bosne i Hercegovine. Njihov značaj ogleda se kako u broju usaglašenih pravnih shvatanja, tako i u činjenici da su intenzivirane diskusije o kvalitetu pojedinih zakona čija primjena utiče na nejednakost građana pred sudovima u BiH. Razgovori ovog tipa vođeni su i ranije, ali tek formiranjem panela pod okriljem Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH uspostavljen je format koji omogućava približavanje pravnih stavova na nivou cijele države, u skladu s uspostavljenom procedurom.

Do kraja oktobra 2015. godine održano je 10 sastanaka panela za ujednačavanje sudske prakse iz oblasti krivičnog, građanskog i upravnog prava. Na sastancima su se uglavnom vodile diskusije o pitanjima u pogledu kojih već duže vrijeme postoji neujednačena praksa sudova u BiH, a o pojedinim temama nastavljena je rasprava od prethodne godine. Razlog tome je što su pitanja o kojima se raspravlja složena, a sam proces, formaliziran pravilima panela, podrazumijeva konsultacije koje se odvijaju u više faza i na više nivoa.

Naime, da bi se određeni stav usaglasio, potrebno je da sud koji je nominovao temu obradi sporno pitanje u formi referata i predloži zaključak o kome se ostali sudovi izjašnjavaju na sjednicama relevantnih odjeljenja i po potrebi pripremaju koreferate. Tako definisani stavovi prezentuju se na sastancima panela, uz argumentaciju i primjere iz sudske prakse. Ukoliko se na panelu ne postigne usaglašavanje sva četiri suda, slijede naknadne konsultacije na odjeljenjima. Ovaj proces se ponavlja dok god postoji prostor za približavanje stavova po određenom pitanju. Kada se postigne saglasnost na panelu, vrši se naknadna verifikacija usaglašenog stava na sastancima odjeljenja, nakon čega stav postaje pravno shvatanje panela koje se uz obrazloženje distribuira pravosudnoj zajednici.

Usvojena shvatanja s obrazloženjima su obavezujuća za sudove koji su ih usaglasili, dok prema nižestepenim sudovima imaju upućujući karakter i na ujednačavanje sudske prakse utiču snagom argumenata. Ista su objavljena na internet stranici Centra za sudsku dokumentaciju VSTV-a (www.pravosudje.ba/csd), kao i u prethodnom broju *Pravne hronike*.

Ujednačavanje sudske prakse iz građanske oblasti

Na sastancima panela iz građanske oblasti razmatrane su teme:

- računanje zatezne kamate na nematerijalnu štetu
- aktivna legitimacija nasljednika kod ugovora o doživotnom izdržavanju
- alternacija tužbenih zahtjeva u parničnom postupku
- naknada štete civilnim žrtvama rata
- orijentacioni kriteriji za utvrđivanje visine pravične novčane naknade nematerijalne štete

Po prvoj temi nije došlo do usaglašavanja stavova, jer je i dalje ostalo sporno otkad teče obaveza plaćanja zateznih kamata na tražbine koje nastanu kao posljedica nematerijalne štete. Prema jednom shvatanju, zakonska zatezna kamata na novčanu naknadu nematerijalne štete teče od dana donošenja prvostepene presude kojom je naknada određena, s tim da se prilikom odlučivanja o visini naknade uzima u obzir i vrijeme proteklo od nastanka štete do donošenja odluke, ako dužina čekanja

na satisfakciju i druge okolnosti slučaja to opravdavaju. Ovo shvatanje je u skladu s dugogodišnjom sudskom praksom i načelnim stavom s 33. zajedničke sjednice Saveznog suda, republičkih i pokrajinskih vrhovnih sudova i Vrhovnog vojnog suda od 29.5.1987. godine. Prema drugom tumačenju, zatezna kamata za ovu vrstu odštete računa se od dana podnošenja tužbe sudu. Kod zauzimanja takvog stava rukovodilo se i time da se podnošenjem tužbe oštećena osoba potpuno opredijelila, kako za način tako i za visinu novčane naknade kao satisfakcije, pa nema opravdanja da oštećenom od tog momenta ne teku i zatezne kamate.

Odstupanje postoji u pogledu tzv. starih predmeta, odnosno kada je tužba podnesena prije 22.6.1998. godine, u kom slučaju zatezna kamata teče od navedenog datuma kao dana puštanja u opticaj novčane jedinice konvertibilne marke. U slučaju kad je tužba podnesena prije 22.6.1998. godine, sud će prilikom odlučivanja o visini pravične novčane naknade uzeti u obzir i vrijeme proteklo od dana nastanka štete do donošenja odluke, ako dužina čekanja na satisfakciju i druge okolnosti slučaja to opravdavaju.

Pravno shvatanje nije usaglašeno ni po pitanju druge teme, jer ne postoji konsenzus u pogledu pravne prirode ugovora o doživotnom izdržavanju. Naime, prema jednom shvatanju, pravo na raskid ugovora zbog neispunjenja ugovorenih obaveza predstavlja lično, a time i neprenosivo pravo, zbog čega samo primaocu izdržavanja pripada diskreciono pravo da za života podnese zahtjev za raskid takvog ugovora, pa nasljednici nemaju aktivnu legitimaciju za podnošenje tužbe za raskid ugovora o doživotnom izdržavanju. Drugo stanovište je da se nasljednicima treba omogućiti pokretanje takve tužbe, jer je pravo na raskid ugovora zbog neizvršavanja obaveza druge ugovorne strane po svom karakteru imovinsko pravo, pa stoga prelazi na nasljednike.

Panel je raspravljao o odredbi člana 55 stav 4 entitetskih zakona o parničnom postupku koji propisuju da tužitelj može dva ili više tužbenih zahtjeva koji su u međusobnoj vezi istaći u jednoj tužbi i tražiti da sud usvoji sljedeći od tih zahtjeva ako nađe da onaj koji je u tužbi istaknut ispred njega nije osnovan. Mišljenja su i dalje podjeljena da li je pravosnažno odbijanje primarnog zahtjeva uslov za meritorno odlučivanje o (eventualno) sljedećem zahtjevu. Prema jednom shvatanju to nije uslov, dok je prema drugom shvatanju potrebno sačekati pravosnažnost odluke po primarnom zahtjevu da bi se moglo postupati po (eventualno) sljedećem tužbenom zahtjevu.

Kompleksno pitanje potraživanja naknade štete civilnih žrtava rata je razmatrano u više navrata, a diskusije o ovoj temi i dalje traju. Predstavljani su suprotstavljani stavovi sudova s primjerima iz prakse, te stavovi Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, čiji su predstavnici učestvovali na prvom tematskom sastanku. I dalje su sporna određena pitanja u vezi privilegovanog roka zastare, odnosno da li se odredba člana 377 Zakona o obligacionim odnosima može primijeniti samo prema učinocu krivičnog djela ili i prema trećem licu koje odgovara za štetu umjesto faktičkog učinoca krivičnog djela.

Diskusija traje i o prijedlogu jedinstvenih orijentacionih kriterija za utvrđivanje visine pravične novčane naknade nematerijalne štete. Naime, u Bosni i Hercegovini ne postoji jedinstveno postupanje sudova po pitanju naknade nematerijalne štete, zbog čega je panel u 2014. godini formirao radnu grupu koja je pripremila prijedlog jedinstvenih orijentacionih kriterija. Kao polazna osnova uzeti su postojeći orijentacioni kriteriji Vrhovnog suda Federacije BiH iz februara 2006. godine, orijentacioni kriteriji Apelacionog suda Brčko distrikta iz 2010. godine, kao i praksa okružnih sudova u Republici Srpskoj, Suda BiH, te sudova u okruženju. Panel je na više sastanaka razmatrao prijedlog radne grupe, dopunjavajući komentarima građanskih odjeljenja. Za određene vidove nematerijalne štete došlo je do približavanja kriterija za utvrđivanje naknade, a u narednom periodu će se nastaviti razgovori radi potpunog usaglašavanja orijentacionih kriterija.

Ujednačavanje sudske prakse iz krivične oblasti

Panel za ujednačavanje sudske prakse iz krivične oblasti pokrenuo je važnu raspravu o kvalitetu Zakona o krivičnom postupku, počevši od odredaba koje regulišu istražni postupak, preko faze suđenja do žalbenog postupka, kao i o pojedinim institutima materijalnog prava. Tako su u 2015. godini razmatrana pitanja usklađenosti zakonskih rješenja o uslovima određivanja posebnih istražnih radnji s međunarodnim standardima, pitanje procesnog značaja iskaza svjedoka koji je prethodno, kao saoptuženi, zaključio sporazum o priznanju krivice za isto krivično djelo, te institut zamjene kazne zatvora novčanom kaznom.

U pogledu prve teme, sudovi su saglasni da je neophodno inicirati izmjene zakona o krivičnom postupku na svim nivoima, na način da se preciznije propišu uslovi za određivanje posebnih istražnih radnji. Naime, prema trenutnim zakonskim rješenjima mogućnost primjene posebnih istražnih radnji postoji za oko 70% do 80% krivičnih djela propisanih u krivičnim zakonima entiteta i distrikta, odnosno za 95% djela na državnom nivou, zbog čega se nameće pitanje da li se posebne istražne radnje pretvaraju u potencijalno redovne radnje dokazivanja. Imajući u vidu zaštitu ličnih prava prema članu 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i člana 17 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, panel smatra da je takav zakonodavni okvir stvorio mogućnost preširoke upotrebe ovog instituta koja ugrožava međunarodne i ustavne standarde.

U pogledu ostalih tema stavovi još nisu usaglašeni, odnosno, i dalje traju diskusije o načinu ujednačavanja i izmjenama regulative. Naime, ukoliko nađe opravdanim, panel će definisati prijedlog za izmjenu odgovarajućih zakona kako bi se stvorili preduslovi da sudovi svih nivoa jedinstveno primjenjuju razmatrane institute.

Ujednačavanje sudske prakse iz upravne oblasti

Uspostavom panela za ujednačavanje sudske prakse iz upravne oblasti po prvi put je otpočeo proces konsultacija sudija upravnih odjeljenja. Na sastancima je vođena stručna diskusija o problemima koje određene zakonske odredbe stvaraju u praksi, ali se nije moglo pristupiti usaglašavanju stavova zbog nepostojanja identičnog zakonskog okvira. Upravna oblast je u tom smislu specifična jer postoji veliki broj materijalnih propisa koji određenu materiju regulišu na različit način, a situacija je slična i s procesnim zakonima.

Panel je u toku 2015. godine stavio fokus na raspravu o institutima upravnog spora, uključujući obaveznost održavanja javne rasprave, funkcionalnu nadležnost suda u upravnom sporu, odlaganje izvršenja upravnog akta, pitanje pravnih lijekova u upravnom sporu, itd. Pitanja su raspravljana s ciljem da se definišu moguća jedinstvena rješenja za izmjene i dopune zakona o upravnom sporu koja bi se uputila predlagaču zakona, a kako bi se u konačnici doprinijelo ujednačenom postupanju sudova u Bosni i Hercegovini. Prijedlozi izmjena su u velikoj mjeri definisani i isti će u narednom periodu biti predmet rasprave na upravnim odjeljenjima sudova članova panela.

Konferencija o ujednačavanju sudske prakse

Značaj rada panela i dosadašnji rezultati promovisani su na konferenciji Vijeća Evrope održanoj sredinom godine u Sarajevu, na kojoj su učestvovali predstavnici sudova članova panela, Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH, Ustavnog suda BiH, te zakonodavne vlasti i međunarodnih organizacija. Predsjednici sudova najviše instance istakli su posvećenost procesu ujednačavanja sudske prakse putem panela, što je u skladu s njihovom ulogom da osiguravaju jedinstvenu primjenu prava i razrješavaju dvojbe oko različitih pravnih shvatanja.

Na konferenciji je, između ostalog, razgovarano i o poimanju koncepta sudske nezavisnosti i njegove korelacije s principom pravne sigurnosti. S tim u vezi, istaknuto je da usaglašavanje sudske prakse ni na koji način ne utiče na sudijsku nezavisnost jer je svaki sudija obavezan da pri donošenju odluke sudi na osnovu zakona. Međutim, prema evropskim standardima i praksi Evropskog suda za ljudska prava, termin „zakon“ se mora posmatrati šire jer ne obuhvata samo Ustav, zakon i podzakonske akte, već i ustaljenu sudsku praksu.

Predstavnici zakonodavne vlasti i međunarodnih organizacija također su pozdravili započeti dijalog po pitanju usaglašavanja sudske prakse i zakonodavnog okvira, te iskazali spremnost za saradnju u okviru svojih nadležnosti. Učesnici su istakli da je rad panela i njegov značaj prepoznat i u široj pravosudnoj zajednici, a usvojena pravna shvatanja već nalaze mjesto u obrazloženju sudskih odluka, kao što je slučaj u predmetima pred Ustavnim sudom Bosne i Hercegovine po pitanju faktičke eksproprijacije.

Pregled aktualnih odluka Suda Europske unije

Pripremila: Marija Jovanović, Sveučilište Oxford

Sudska praksa Suda Europske unije^[1] osigurava da se pravo Europske unije tumači i primjenjuje na jednak način u svim državama članicama. Zbog toga je važno da su presude i mišljenja ovog suda dostupni institucijama država članica na nacionalnom jeziku. Nakon pristupanja Hrvatske Europskoj uniji 1. srpnja 2013. godine praksa Suda EU je dostupna i na hrvatskom jeziku, što je od izuzetnog značaja za sve države regije budući da domaćim pravnicima olakšava pristup i upoznavanje s istom.

Sudska praksa dostupna je putem zvanične stranice Suda EU (http://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/) koja omogućava pretraživanje predmeta pred sva tri suda od 1997. godine nadalje.^[2] Sažeci novih presuda Europskog suda objavljuju se u Službenom listu EU (serija C) kao i na stranici samog Suda u rubrici **Press Releases**.

Na stranici Suda dostupno je i nekoliko referentnih publikacija koje, nažalost, nisu dostupne na hrvatskom jeziku:

- *Annotations of judgements (Références de doctrine)* koji sadrže kronološki popis svih presuda Europskoga suda, Općeg suda i Suda za službenike EU s referencama na članke koji su o svakoj pojedinoj sudskoj presudi objavljeni u relevantnim pravnim časopisima.
- *Alphabetical Table of Subject-matter (Table alphabétique des matières)* sadrži alfabetski popis pravnih pitanja na koja se odnose presude i ostali dokumenti Suda. Publikacija je dostupna samo na francuskom jeziku.
- *Digest of the case-law (Répertoire de jurisprudence communautaire)* je zbirka sažetaka presuda i odluka sva tri suda od njihova osnutka. Sažeci su prezentirani u osam tematskih poglavlja. Publikacija je dostupna samo na francuskom jeziku.

U nastavku slijedi kratak pregled odabranih odluka koje je Sud donio tijekom 2014. i 2015. godine. Sve presude su dostupne na hrvatskom jeziku na službenoj stranici Suda EU^[3].

U predmetu **C-195/14, Teekanne** (*Bundesverband der Verbraucher zentralen und Verbraucherverbände - Verbraucher zentrale Bundesverbände. V./Teekanne GmbH & Co. KG*), Sud je u presudi od 4. lipnja 2015. godine utvrdio da označivanje hrane ne smije dovesti potrošača u zabludu tako da stvara dojam o prisutnosti sastojka koji u stvarnosti nije prisutan u proizvodu. Ovom presudom Sud podsjeća kako pravo Unije zahtijeva da kupac ima na raspolaganju ispravnu, neutralnu i objektivnu informaciju koja ga neće dovesti u zabludu te da označivanje hrane ne smije imati zavaravajući karakter. Iako je istina da se od potrošača očekuje da čita popis sastojaka prije kupnje, Sud ne isključuje mogućnost da označivanje proizvoda dovodi kupca u zabludu kada su neki elementi označivanja lažni, netočni, dvosmisleni, kontradiktorni ili nerazumljivi. Sud pojašnjava da takav popis sastojaka

[1] Sud EU (*Court of Justice of the European Union*) obuhvaća: Sud (*Court of Justice*) – često se naziva i Europski sud (*European Court of Justice - ECJ*); Opći sud (*General Court*) – raniji naziv: Sud prvog stepena (*Court of First Instance - CFI*), osnovan 1988. godine; Sud za službenike EU (*Civil Service Tribunal - CCT*), osnovan 2004. godine. Pojam „sudska praksa“ odnosi se na sve odluke. Predmeti pred Europskim sudom nose oznaku “C” (recimo C-362/14), predmeti pred Općim sudom oznaku “T”, a predmeti pred Sudom za službenike EU oznaku “F”. Predmeti koji datiraju od prije 1989. imaju samo broj, ne i slovo kojim se od te godine označava sud na kojem se predmet vodi. [2] Tekstovi starijih presuda dostupni su jedino putem popisa prema broju predmeta (*Numerical Access*) http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7045/. [3] Za ovaj pregled su korišteni službeni prevodi i saopštenja za javnost sa službene stranice Suda EU http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_16799.

može ponekad biti, čak i kada je točan i potpun, neprikladan da na zadovoljavajući način ispravi pogrešan ili dvosmislen dojam kod potrošača koji proizlazi iz označivanja tog proizvoda. Stoga, kada označivanje hrane stvara dojam o prisutnosti sastojka kojeg u stvarnosti nema (okolnost koja proizlazi isključivo iz popisa sastojaka), takvo označivanje može dovesti kupca u zabludu o karakteristikama prehrambenog proizvoda o kojemu je riječ.

Postupajući u predmetu **C-503/13 i C-504/13, Boston Scientific Medizintechnik GmbH**, Sud je u presudi od 15. ožujka 2015. godine zauzeo stanovište da, ako medicinski uređaj ima moguću neispravnost, svi se proizvodi istog modela mogu kvalificirati kao neispravni.

Naime, Direktiva o neispravnosti proizvoda^[4] propisuje da je proizvođač odgovoran za štetu uzrokovanu neispravnošću njegova proizvoda. Poduzeće u ovom slučaju stavlja na tržište u Njemačkoj srčane stimulatore i kardioverter-defibrilatore za ugradnju. Kontrole kvalitete koje je to poduzeće naknadno provelo pokazale su da ti proizvodi mogu biti neispravni i predstavljati opasnost po zdravlje pacijenata. Suočen s tom situacijom, proizvođač je liječnicima preporučio da stimulatore ugrađene u pacijente zamijene drugim stimulatorima stavljenima besplatno na raspolaganje.

Osiguravatelji osoba čiji je stimulator ili defibrilator zamijenjen potražuju od proizvođača naknadu troškova u vezi s tim postupcima. U okviru spora između osiguravatelja i poduzeća koje tu medicinsku opremu stavlja na tržište, Bundesgerichtshof (njemački savezni sud) pita Sud mogu li se zamijenjeni uređaji o kojima je riječ kvalificirati kao neispravni, iako na njima nije konkretno utvrđena nikakva neispravnost, nego su kontrole kvalitete koje je proizvođač proveo na uređajima istog modela otkrile postojanje moguće neispravnosti. Njemački sud također želi znati je li trošak zamjene tih proizvoda šteta koju je proizvođač obvezan nadoknaditi na temelju te Direktive.

Sud je utvrdio kako je, s obzirom na njezinu funkciju i na ranjivost pacijenata koji je koriste, medicinska oprema o kojoj je riječ podvrgnuta osobito visokim zahtjevima sigurnosti. U tom smislu Sud naglašava da mogućí nedostatak sigurnosti tih proizvoda, za koju odgovaraju proizvođači, počiva na neuobičajenoj mogućnosti štete koju mogu uzrokovati korisniku. U tim okolnostima Sud smatra kako utvrđenje moguće neispravnosti medicinskog uređaja omogućuje da se svi proizvodi istog modela kvalificiraju kao neispravni, bez potrebe za dokazivanjem neispravnosti proizvoda u svakom pojedinom slučaju. Proizvođač takvog neispravnog uređaja mora nadoknaditi troškove u vezi s njegovom zamjenom jer je takva zamjena potrebna za ponovnu uspostavu razine sigurnosti koja se može s pravom očekivati.

U predmetu **C-362/14, Maximilian Schrems v Data Protection Commissioner**, Sud je 6. listopada 2015. godine proglasio nevaljanom Komisijinu odluku kojom se utvrdilo da SAD osigurava odgovarajuću razinu zaštite prenesenih osobnih podataka.

Direktiva o obradi osobnih podataka^[5] propisuje da se prijenos takvih podataka u treću zemlju načelno može provesti samo ako predmetna treća zemlja osigurava odgovarajuću razinu zaštite tih podataka. U skladu s Direktivom, Komisija može utvrditi da treća zemlja osigurava odgovarajuću razinu zaštite na temelju svojeg domaćeg zakonodavstva ili međunarodnih obveza koje je preuzela. Naposlijetku, Direktiva predviđa da svaka država članica određuje jedno ili više javnih tijela odgovornih za nadzor primjene, na svojem državnom području, nacionalnih odredaba donesenih na temelju Direktive (u daljnjem tekstu: Nacionalna nadzorna tijela).

[4] Direktiva Vijeća 85/374/EEZ od 25. lipnja 1985. o približavanju zakona i drugih propisa država članica u vezi s odgovornošću za neispravne proizvode (SL L 210, str. 29). [5] Direktiva 95/46/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 24. listopada 1995. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom protoku takvih podataka (SL L 281, str. 31.).

Maximillian Schrems austrijski je državljanin koji se koristi *Facebook*-om od 2008. Kao što je to slučaj i s drugim korisnicima koji imaju boravište u Uniji, irsko društvo firma-kćerka *Facebook*-a prenosi u cijelosti ili u dijelu podatke koje Schrems daje *Facebook*-u na poslužitelje smještene na državnom području SAD-a, gdje se oni obrađuju. Schrems je podnio prigovor irskom nadzornom tijelu smatrajući da, s obzirom na otkrića Edwarda Snowdena u 2013. u vezi s aktivnostima obavještajnih službi SAD-a (osobito onih *National Security Agency* ili NSA), pravo i praksa u SAD-u ne nude dostatnu zaštitu od nadzora javnih tijela podataka prenesenih u tu zemlju. Irsko tijelo odbilo je prigovor osobito zato što je Komisija u svojoj odluci od 26. srpnja 2000.^[6] smatrala da SAD u okviru sustava „sigurne luke“ osigurava odgovarajuću razinu zaštite prenesenih osobnih podataka.

Međutim, Sud smatra kako postojanje Komisijine odluke kojom se utvrđuje da treća zemlja osigurava odgovarajuću razinu zaštite prenesenih osobnih podataka ne može ukinuti, pa čak ni umanjiti, ovlasti kojima raspolažu nacionalna nadzorna tijela na osnovi Povelje Europske unije o temeljnim pravima i na osnovi Direktive. Sud smatra da nijedna odredba Direktive ne onemogućava nacionalna tijela da nadziru prijenose osobnih podataka u treće zemlje koje su bile predmetom Komisijine odluke. Na taj način, čak i kad postoji Komisijina odluka, nacionalna nadzorna tijela moraju kod razmatranja zahtjeva imati mogućnost posve neovisnog ispitivanja poštuje li prijenos osobnih podataka u treću zemlju zahtjeve utvrđene Direktivom. Ipak, Sud podsjeća da je on jedini nadležan za utvrđivanje nevaljanosti akata Unije, kao što je to Komisijina odluka. Stoga, kada nacionalno tijelo ili osoba koja se obratila nacionalnom tijelu smatraju da je Komisijina odluka nevaljana, to tijelo ili ta osoba moraju imati mogućnost obratiti se nacionalnim sudovima kako bi, u slučaju da i oni posumnjaju u valjanost Komisijine odluke, mogli uputiti predmet Sudu. Sud, dakle, u krajnjoj instanci ima zadaću odlučivanja o valjanosti ili nevaljanosti Komisijine odluke.

Konačno, Sud utvrđuje kako Komisijina odluka od 26. srpnja 2000. oduzima nacionalnim nadzornim tijelima njihove ovlasti u slučaju kada osoba dovede u pitanje usklađenost odluke sa zaštitom privatnosti i temeljnih sloboda i prava pojedinaca. Sud smatra da Komisija nije imala nadležnost za takvo ograničavanje ovlasti nacionalnih nadzornih tijela. Iz svih tih razloga Sud proglašava nevaljanom Komisijinu odluku od 26. srpnja 2000. Posljedica ove presude je da je irsko nadzorno tijelo dužno ispitati prigovor Schremsa sa svom dužnom pažnjom te da mora, po završetku svoje istrage, odlučiti treba li na temelju Direktive prekinuti prijenos podataka europskih korisnika *Facebook*-a u SAD zato što ta zemlja ne nudi odgovarajuću razinu zaštite osobnih podataka.

U predmetu **C-131/12, Google Spain** (*Google Spain SL and Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González*), Sud EU je u presudi usvojenoj 13. svibnja 2014. godine utvrdio da građani imaju pravo da im se na *Google*-u i sličnim mašinama za pretraživanje ne pojavljuju osjetljivi lični podaci ukoliko više nisu od značaja za javnost.

Sud je ustanovio da operater internetskog pretraživača snosi odgovornost za obradu koju provodi nad osobnim podacima koji se pojavljuju na mrežnim stranicama što su ih objavile treće osobe. Stoga se osoba čiji se podaci obrađuju može obratiti izravno operateru pretraživača ili, ako on ne postupi po njezinom zahtjevu, nadzornom ili sudskom tijelu radi provedbe nužnih provjera i, posljedično, nalaganja operateru poduzimanja ispravnih mjera kako bi osigurala da se s popisa rezultata prikazanog nastavno na pretragu izvršenu po njezinom prezimenu, pod određenim uvjetima, uklone poveznice prema mrežnim stranicama koje sadrže informacije koje se na nju odnose.

Međutim, u mjeri u kojoj brisanje poveznica s popisa rezultata može, s obzirom na informacije o koji-

[6] Odluka Komisije 2000/520/EZ od 26. srpnja 2000. sukladno s Direktivom 95/46/EZ Europskog parlamenta i Vijeća o primjerenosti zaštite koju pružaju načela privatnosti „sigurne luke“ i uz njih vezana često postavljana pitanja koje je izdalo Ministarstvo trgovine SAD-a (SL L 215, str. 7).

ma je riječ, imati posljedice na zakonit interes korisnika interneta koji su potencijalno zainteresirani za pristup predmetnim informacijama, Sud konstatira da je potrebno pronaći pravednu ravnotežu između tog interesa i temeljnih prava osobe čiji se podaci obrađuju, a osobito prava na privatnost i prava na zaštitu osobnih podataka. Sud u tom pogledu ističe da, iako prava osobe čiji se podaci obrađuju doista općenito prevladavaju nad navedenim interesom korisnika interneta, ta ravnoteža u određenim slučajevima ipak može ovisiti o naravi informacije o kojoj je riječ, o njezinoj osjetljivosti u odnosu na privatnost osobe čiji se podaci obrađuju, kao i o javnom interesu za tu informaciju koji se može razlikovati osobito s obzirom na ulogu koju ta osoba ima u javnom životu.

Postupajući u predmetu **C-491/13, Mohamed Ali Ben Alaya v Bundesrepublik Deutschland**, Sud je 10. rujna 2014. godine ustanovio da su države članice obvezne na svoje državno područje prihvatiti državljane trećih zemalja koji na njemu žele boraviti dulje od tri mjeseca u svrhu studija ukoliko udovoljavaju uvjetima za prihvata koje taksativno predviđa pravo Unije. Naime, Direktiva 2004/114/EZ^[7] predviđa da državljani trećih zemalja koji traže prihvata u svrhu studija u trajanju duljem od tri mjeseca trebaju ispuniti više općih i posebnih uvjeta, te ne smiju predstavljati prijetnju općem interesu, javnoj sigurnosti ili javnom zdravlju.

Ipak, njemački su organi odbili izdavanje studentske vize jer su izrazili sumnju u motiv studenta iz Tunisa da zaista dolazi u Njemačku zbog studija. Sud EU je naglasio da su uvjeti iz Direktive konačni, te da je zabranjeno uvoditi dodatne uvjete prihvata. U skladu s tim, državljaninu treće zemlje se ne smije odbiti zahtjev za izdavanje studentske vize ukoliko ispunjava sve uvjete iz Direktive.

Sud je istakao da, iako Direktiva državama članicama priznaje diskrecijsku ovlast prilikom ispitivanja zahtjeva za prihvata, taj manevarski prostor se odnosi samo na uvjete predviđene u Direktivi kao i, u tom kontekstu, na ocjenu relevantnih činjenica (osobito onih koji se odnose na postojanje prijetnje općem interesu, javnoj sigurnosti ili javnom zdravlju). U ovom slučaju, čini se da iz spisa proizlazi da u glavnom predmetu Ben Alaya udovoljava općim i posebnim uvjetima predviđenim Direktivom, te se njemačka tijela protiv njega nisu pozvala niti na jedan razlog vezan za postojanje prijetnje. Sud zaključuje da bi se, pod uvjetom provjere nacionalnog suda, Ben Alayi trebala izdati dozvola boravka.

U presudi od 16. srpnja 2015. godine u predmetu **C-222/14, Maïstrellis (Konstantinos Maïstrellis/Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropon Dikaiomaton)**, Sud je ustanovio da je grčko zakonodavstvo protivno pravu Unije iz razloga što zabranjuje muškarcima državnim službenicima čija supruga nije zaposlena korištenje roditeljskog dopusta. Grčko pravo predviđa da muškarac koji je državni službenik nema pravo na plaćeni roditeljski dopust ako njegova supruga nije zaposlena ili ne obavlja nikakvu djelatnost, osim ako supruga ne može skrbiti za dijete zbog teškog oboljenja ili povrede.

Sud, međutim, podsjeća da je prema Direktivi o roditeljskom dopustu^[8] svaki od roditelja djeteta individualno nositelj prava na roditeljski dopust. Radi se o minimalnom zahtjevu od kojeg države članice ne mogu odstupiti u svojim zakonodavstvima ili kolektivnim ugovorima. Iz navedenoga slijedi da se roditelju ne može uskratiti pravo na roditeljski dopust, pri čemu radni status njegovog bračnog druga ne može spriječiti izvršavanje tog prava. Takvo rješenje, osim toga, ne samo da je u skladu s ciljem Direktive, koji se sastoji u usklađivanju roditeljskih i profesionalnih obaveza zaposle-

[7] Direktiva Vijeća 2004/114/EZ od 13. prosinca 2004. o uvjetima prihvata državljana trećih zemalja u svrhu studija, razmjene učenika, osposobljavanja bez naknade ili volonterstva (SL L 375, str. 12). [8] Direktiva Vijeća 96/34/EC od 3. lipnja 1996. o okvirnom sporazumu o roditeljskom dopustu koji su zaključili UNICEF, CEEP i ETUC (OJ 1996 L 145, str. 4) dopunjena Direktivom Vijeća 97/75/EC od 15. prosinca 1997. (OJ 1998 L10, str.24).

nih roditelja, već i s karakterom temeljnog socijalnog prava koji Povelja Europske unije o temeljnim pravima priznaje pravu na roditeljski dopust.

Nadalje, Sud je istaknuo da u Grčkoj majke koje su državne službenice uvijek mogu koristiti roditeljski dopust, dok ga očevi koji imaju isti status mogu koristiti samo u slučaju da majka njihovog djeteta radi ili obavlja neku djelatnost. Stoga sama činjenica roditeljstva ne dostaje da bi se državnim službenicima muškarcima omogućilo korištenje navedenog dopusta, dok to jest slučaj kod žena s istim statusom. Grčko zakonodavstvo, umjesto da osigurava potpunu i stvarnu jednakost između muškaraca i žena u poslovnom životu, više je takve naravi da produžuje tradicionalnu raspodjelu uloga između muškaraca i žena, zadržavajući podređeni položaj muškaraca u odnosu na žene u pogledu obavljanja njihove roditeljske uloge. Iz navedenog slijedi da se grčkim zakonom o državnim službenicima prema očevima koji su državni službenici i koji žele koristiti roditeljski dopust uspostavlja izravna diskriminacija na temelju spola, protivna Direktivi o jednakom postupanju u pogledu zaposlenja.

U predmetu **C-528/13, Léger** (*Geoffrey Léger v Ministre des Affaires sociales, de la Santé et des Droits des femmes, Etablissement français du sang*) Sud je u presudi od 29. travnja 2015. godine odlučio da trajno odbijanje davanja krvi za muškarce koji su imali spolne odnose s muškarcima može biti opravdano s obzirom na prevladavajuću situaciju u dotičnoj državi članici. Međutim, potrebno je utvrditi da za te osobe postoji visok rizik dobivanja ozbiljnih zaraznih bolesti, osobito poput HIV-a, te da učinkovite tehnike otkrivanja ili manje ograničavajuće metode za osiguranje visoke razine zaštite zdravlja primatelja nisu dostatne.

Naime, liječnik u *Établissement Français Du Sang* u Metz (Francuska) odbio je kao davatelja krvi gospodina Légera jer je potonji održavao spolni odnos s drugim muškarcem, a francusko pravo trajno odbija davanje krvi muškarcima koji su imali takve spolne odnose. Budući da je gospodin Léger osporavao tu odluku, upravni sud u Strasbourgu (Francuska) postavio je upit Sudu o usklađenosti takvog trajnog odbijanja s Direktivom Unije 2004/33/EC.^[9] Prema toj Direktivi, osobe koje njihovo seksualno ponašanje dovodi u visok rizik dobivanja ozbiljnih zaraznih bolesti prenosivih krvlju trajno se odbijaju kao davatelji krvi.

Sud u svojoj presudi ponajprije navodi da bi upravni sud u Strasbourgu morao utvrditi postoji li u Francuskoj visok rizik od dobivanja ozbiljnih zaraznih bolesti koje se mogu prenositi krvlju u slučaju muškarca koji je imao spolne odnose s drugim muškarcem. U svrhu te analize upravni sud u Strasbourgu mora uzeti u obzir epidemiološku situaciju u Francuskoj koja, prema mišljenju francuske vlade i Komisije, ima posebno obilježje. U tom pogledu Sud naglašava da su, prema podacima koji su mu bili dostavljeni, gotovo svi slučajevi zaraze HIV-om u razdoblju od 2003. do 2008. proizašli iz spolnog odnosa, te da se polovica novih slučajeva odnosi na muškarce koji su imali spolne odnose s drugim muškarcima. Tijekom tog istog razdoblja taj je dio populacije bio najugroženiji od zaraze HIV-om, s 200 puta većom stopom pojavnosti u odnosu na francusku heteroseksualnu populaciju. Naposljetku, u Francuskoj je prevalencija HIV-a u grupi muškaraca koji imaju spolne odnose s muškarcima najviša od svih promatranih država Europe i Srednje Azije. Upravni sud u Strasbourgu morat će, dakle, provjeriti pouzdanost i aktualnu relevantnost tih podataka.

Čak i pod pretpostavkom u kojoj bi upravni sud u Strasbourgu smatrao da su muškarci koji imaju spolne odnose s drugim muškarcima izloženi u Francuskoj visokom riziku dobivanja bolesti poput HIV-a, postavlja se pitanje usklađenosti trajne kontraindikacije za davanje krvi s temeljnim pravi-

[9] Direktiva Komisije 2004/33/EZ od 22. ožujka 2004. o provedbi Direktive 2002/98/EZ Europskog parlamenta i Vijeća u odnosu na određene tehničke zahtjeve za krv i krvne sastojke (SL L 91, str. 25).

ma Unije i, osobito, načelom nediskriminacije na temelju spolne orijentacije. Budući da francusko zakonodavstvo može sadržavati diskriminaciju na temelju spolne orijentacije u pogledu muških homoseksualnih osoba, Sud podsjeća na to da je svako ograničenje prava i sloboda priznatih Poveljom Europske unije o temeljnim slobodama moguće samo ako je potrebno i ako doista odgovara ciljevima od općeg interesa koje priznaje Unija ili potrebi zaštite prava i sloboda drugih osoba. U tom pogledu Sud smatra da ako odbijanje predviđeno francuskim zakonodavstvom pridonosi smanjenju na minimum rizika od prenošenja zarazne bolesti na primatelje i, stoga, općem cilju osiguranja visoke razine zaštite zdravlja ljudi, moguće je nepoštovanje načela proporcionalnosti. Naime, ne može se isključiti da je HIV moguće otkriti učinkovitim tehnikama koje bi mogle osigurati visoku razinu zaštite zdravlja primatelja. Nacionalni sud mora provjeriti postoje li takve tehnike, uzimajući u obzir da bi ispitivanja trebalo provesti u skladu s najnovijim znanstvenim i tehničkim postupcima. U slučaju da takve tehnike ne postoje, upravni sud u Strasbourgu trebao bi provjeriti postoje li za osiguranje visoke razine zaštite zdravlja primatelja manje ograničavajuće metode nego što je to trajno odbijanje davatelja krvi i, osobito, mogu li upitnik i osobni intervju, koje provodi zdravstveni stručnjak, omogućiti preciznije utvrđivanje rizičnih seksualnih ponašanja.

U presudi od 9. listopada 2014. godine u predmetu **C-268/13, Elena Petru v Casa Județeană de Asigurări de Sănătate Sibiu et Casa Națională de Asigurări de Sănătate**, povodom odbijenog zahtjeva rumunjske državljanke za naknadom troškova za operaciju srca u Njemačkoj, koja nije provedena u Rumunjskoj zbog, kako navodi, „loših sanitarnih uslova“, Sud EU je zauzeo stav da dozvoljava liječenje u drugoj državi članici i odgovarajuća naknada troškova nastalih takvim liječenjem zavisi od toga da li je socijalnom osiguraniku zbog nedostatka lijekova i medicinskog materijala bilo onemogućeno blagovremeno ukazivanje liječničkog tretmana.

Sud je mišljenja da se povrat troškova liječenja u inozemstvu ne može odbiti kada nedostatak osnovnih medicinskih zaliha sprječava osiguranika da u svojoj zemlji pravodobno primi bolničko liječenje. Ta se nemogućnost mora ocijeniti kako na razini svih bolničkih ustanova koje u dotičnoj državi članici mogu poduzeti spomenuto liječenje, tako i s obzirom na razdoblje u kojem se to liječenje može primiti. Stoga, na osnovu člana 22 stava 2 Uredbe br. 1408/71 o primjeni sistema socijalne sigurnosti na uposlenike i samostalno uposlene (Službeni list EU 1971, L 149/2), prilikom ocjenjivanja da li je prikladno liječenje bilo nemoguće treba uzeti u obzir sve zdravstvene ustanove države članice kao i vremenski period unutar kojeg je liječenje moglo biti dostupno. Na rumunjskom je sudu da na temelju ovih kriterija odluči da li je odbijanje zahtjeva za naknadom troškova u skladu s pravom EU.

Postupajući u predmetu **C-153/14, K and A** (*Minister van Buitenlandse Zaken v K und A*), Sud je u presudi donešenoj 9. srpnja 2015. godine izrazio stav da države članice mogu zahtijevati da državljani trećih zemalja polože ispit građanske integracije prije spajanja obitelji. Međutim, ostvarivanje prava na spajanje obitelji ne smije postati nemoguće ili pretjerano otežano.

Naime, nizozemsko relevantno zakonodavstvo podvrgava pravo na spajanje obitelji polaganju osnovnog ispita građanske integracije. Taj se ispit sastoji od ispita govora nizozemskog jezika, ispita znanja o nizozemskom društvu, kao i od ispita čitanja s razumijevanjem. Ispiti se održavaju u veleposlanstvu ili generalnom konzulatu zemlje porijekla ili trajnog boravišta člana sponzorove obitelji i održavaju se telefonski u izravnoj vezi s govornim računalom. Predviđena su izuzeća za podnositelje zahtjeva koji trajno nisu u stanju položiti ispit zbog tjelesnog ili duševnog oštećenja, odnosno u slučaju kad bi odbijanje takvog zahtjeva dovelo do teške nepravde.

K, državljanka Azerbejdžana, i A, državljanka Nigerije, pozvale su se na zdravstvene odnosno duševne poteškoće koje su ih spriječile da pristupe ispitu građanske integracije. Međutim, nizozemska su tijela odbila njihove zahtjeve za privremenu boravišnu dozvolu. Raad van State (državno vijeće,

Nizozemska), pred kojim su zbog tog odbijanja pokrenuti postupci, odlučio je pitati Sud je li ispit građanske integracije sukladan Direktivi 2003/86/EZ^[10] koja utvrđuje uvjete za ostvarenje prava na spajanje obitelji državljana trećih zemalja koji zakonito borave na teritoriju država članica.

Sud je prvo podsjetio da se u okviru spajanja obitelji koje se ne odnosi na izbjeglice i članove njihovih obitelji Direktiva ne protivi tomu da države članice podvrgnu izdavanje dozvole za ulazak na svoje državno područje članovima sponzorove obitelji njihovom poštovanju određenih prethodnih integracijskih mjera. Međutim, budući da Direktiva obuhvaća samo „integracijske“ mjere, Sud je utvrdio da se te mjere mogu smatrati legitimnima samo ako omogućuju olakšavanje integracije članovima sponzorove obitelji. U tom kontekstu Sud je istaknuo važnost stjecanja znanja o jeziku i društvu države članice domaćina, osobito za olakšavanje komunikacije, interakcije i razvoja društvenih odnosa, kao i pristupa tržištu rada i strukovnoj izobrazbi.

Ipak, cilj integracijskih mjera ne smije biti odabir osoba koje mogu ostvarivati svoje pravo na spajanje obitelji, nego olakšanje njihove integracije u državama članicama. Osim toga, treba uzeti u obzir doista posebne osobne okolnosti kao što su dob, stupanj obrazovanja, financijska situacija ili zdravstveno stanje članova sponzorove obitelji da bi ih se moglo izuzeti od obveze polaganja ispita kad mu, zbog tih okolnosti, potonji nisu u mogućnosti pristupiti niti ga položiti. Ukoliko bi bilo drugačije, u takvim bi okolnostima takva obveza mogla predstavljati prepreku koju bi bilo teško svladati prilikom ostvarivanja prava na spajanje obitelji.

Sud stoga utvrđuje da iz odluke kojom se upućuje prethodno pitanje proizlazi da nizozemsko zakonodavstvo ne dopušta da se članove sponzorove obitelji izuzme od obveze polaganja ispita građanske integracije u svim slučajevima u kojima ta obaveza čini spajanje obitelji nemogućim ili pretjerano otežanim.

Sud također ističe da je trošak pripremnih materijala za ispit koji se plaća jednokratno 110 eura, a da je trošak prijave 350 eura. Sud smatra da su ti iznosi takvi da čine spajanje obitelji u okolnostima poput ovih u glavnom postupku nemogućim ili pretjerano otežanim. Tome je *a fortiori* tako jer se troškovi prijave moraju platiti prilikom svakog pristupanja ispitu i za svakog člana sponzorove obitelji koji mu se želi pridružiti u državi članici domaćinu i jer im se pribrajaju oni koje su članovi sponzorove obitelji trebali pokriti da bi došli do najbližeg nizozemskog predstavništva u svrhu pristupanja navedenom ispitu.

[10] Direktiva 2003/86/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 22. rujna 2003. o pravu na spajanje obitelji (SL L 251, str. 12).

Mogućnosti za obuku pravnika iz Bosne i Hercegovine

Osnovna ideja cjeloživotnog učenja jeste kontinuirano stručno usavršavanje koje će profesionalcima omogućiti razvoj neophodnih vještina i kompetencija u skladu s razvojem nauke, tehnologije i društvene svijesti. Posebno značajno je stručno usavršavanje pravnika, jer se pravni standardi mijenjaju s razvojem društva. Kako bi raspolagali aktuelnim informacijama o razvoju pravne nauke, pravne i sudske prakse, te pratili razvoj svih zakonskih i drugih relevantnih promjena potrebno je kontinuirano stručno usavršavanje. U nastavku predstavljamo prikaz institucija koje nude programe obuka za pravnike iz Bosne i Hercegovine.

Centri za edukaciju sudija i tužilaca u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj, koji su detaljno predstavljeni u prvom broju *Pravne hronike*, svake godine kreiraju i implementiraju programe stručnog usavršavanja i početne obuke. Programi stručnog usavršavanja su namijenjeni prvenstveno sudijama i tužiocima, dok su programi početne obuke namijenjeni osobama koje se namjeravaju baviti funkcijom sudije ili tužioca, stručnim saradnicima i pripravnicima (zavisno od zakona). Programi se kreiraju na godišnjem nivou i obuhvataju teme iz oblasti evropskog prava, ljudskih prava, krivičnog prava, građanskog prava i drugih tema. Informacije o načinu prijavljivanja i programi su dostupni na internet stranicama centara www.fbih.cest.gov.ba i www.rs.cest.gov.ba.

Odsjek krivične odbrane predstavlja organizacioni dio Sektora za krivičnu pomoć i edukaciju u krivičnim stvarima pred Sudom BiH Ministarstva pravde Bosne i Hercegovine. To je jedinstvena institucija u oblasti međunarodnog krivičnog prava, čija je uloga osigurati najviše standarde odbrane u suđenjima za ratne zločine pred pravosuđem Bosne i Hercegovine. Odsjek krivične odbrane pruža pravnu i administrativnu podršku advokatima pred Sudom BiH, kao i stručne programe obuke za advokate i druga lica uključena u sudske postupke. Informacije o obukama i načinu prijavljivanja dostupne su na internet stranici www.okobih.ba.

Direkcija za evropske integracije organizuje obuke iz oblasti evropskih integracija. Obuke su namijenjene državnim službenicima sa svih nivoa vlasti u BiH koji učestvuju u procesu evropskih integracija. Također, ove obuke su dostupne i svim drugim osobama koje imaju aktivnu ulogu u procesu evropskih integracija i koje bi u tom kontekstu trebalo da savladaju nove vještine ili usvoje bitna znanja. Direkcija za evropske integracije organizuje obuke s namjerom da državni službenici usvoje znanja i vještine nužne za obavljanje poslova koji se odnose na proces evropskih integracija BiH. Obuke se organizuju prvenstveno na teme: Osnovna znanja o EU; Proces harmonizacije zakonodavstva; Programiranje, priprema i izrada projektnih zadataka; Soft Skills obuke vezane za komunikaciju i saradnju s Evropskom komisijom kroz redovne vidove saradnje; Vještine prevodenja u kontekstu EU integracija; Prijenos znanja i iskustava drugih zemalja o procesu pridruživanja; Teme vezane uz specifične politike EU. Obuke za koje je nadležna Direkcija za evropske integracije implementiraju se putem klasičnih i online obuka, a programi obuke i informacije o načinu prijavljivanja dostupni su na internet stranici www.dei.gov.ba.

Agencija za državnu službu Bosne i Hercegovine, Agencija za državnu službu Federacije Bosne i Hercegovine i Agencija za državnu upravu Republike Srpske provode programe obuke državnih službenika o temama neophodnim za upravljanje i stručni razvoj ljudskih potencijala koji, između ostalog, obuhvataju i kontinuirano stručno obrazovanje i usavršavanje. Razvoj ljudskih potencijala je unapređivanje kapaciteta državnih službenika i primjena njihovog stručnog znanja u cilju poboljšanja radne uspješnosti. Informacije o programima obuka, koje navedene institucije provode

samostalno ili u saradnji s domaćim i stranima partnerima, kao i formulare za prijavljivanje možete naći na njihovim internet stranicama: Agencija za državnu službu Bosne i Hercegovine <https://www.ilearn.gov.ba>, Agencija za državnu službu Federacije Bosne i Hercegovine www.obuke.adsfbih.gov.ba i Agencija za državnu upravu Republike Srpske www.adu.vladars.net.

ReSPA (Regionalna škola za javnu upravu) je međunarodna organizacija kojoj je povjereno jačanje regionalne saradnje na području javne uprave u zemljama zapadnog Balkana. Kao takva, ReSPA predstavlja jedinstven poduhvat osnovan kako bi podržao stvaranje odgovornih, učinkovitih i profesionalnih sistema javne uprave u zemljama zapadnog Balkana na putu ka priključenju EU. ReSPA nastoji ostvariti ovu misiju kroz organizaciju i provedbu aktivnosti obuke, konferencija visoke razine, događaja umrežavanja, ljetnih škola, studijskih putovanja i publikacija, čiji ciljevi su prenijeti nova znanja i vještine, kao i olakšati razmjenu iskustva kako u regiji, tako i između regija i zemalja članica EU. Prijave za obuke se dostavljaju ReSPA-i i oficirima za vezu. Više informacija o obukama je dostupno na internet stranici www.respaweb.eu.

Vijeće Evrope je razvilo poseban program za edukaciju o ljudskim pravima za pravnike (*Human Rights Education for Legal Professionals - HELP*). HELP predstavlja evropski program edukacije o ljudskim pravima za pravnike koji pruža podršku svim državama članicama Vijeća Evrope u primjeni Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP). Kroz program se razvijaju sposobnosti sudija, advokata i tužilaca u pogledu primjene EKLJP-a. Internet stranica programa HELP predstavlja platformu s resursima za učenje na daljinu i samostalno učenje o Evropskoj konvenciji i standardima u oblasti ljudskih prava. Više informacija je dostupno na internet stranici HELP-a za BiH: <http://helpcoe.org/national-page/bosnia-herzegovina>. Stranica također sadrži informacije o aktivnostima Vijeća Evrope i drugih organizacija u Bosni i Hercegovini u vezi promocije ljudskih prava, kao i o aktuelnim obukama koje provodi Vijeće Evrope, te publikacijama i izvještajima.

ERA – Akademija za evropsko pravo je neprofitna javna fondacija koja pruža obuku o evropskom pravu pravnim praktičarima. Njezini pokrovitelji su većina država članica EU i podržana je od strane EU. ERA organizira konferencije i seminare širom Evrope, nudi online programe obuke koji uključuju široki spektar kurseva i internet prezentacije, te objavljuje pravni časopis *ERA Forum*. Na internet stranici www.era.int dostupne su detaljne informacije o seminarima i *online* kursevima, na teme: Upravno pravo; Poljoprivredno pravo; Alternativno rješavanje sporova; Azil i imigracije; Finansijsko pravo; Parnični postupak; Pravo trgovačkih društava; Konkurencijsko pravo; Ustavno pravo; Pravo potrošača; Ugovorno pravo; Krivično pravo; Pravo okoliša; Evropsko pravo (opšte); Porodično pravo; Ljudska prava; Zdravstveno pravo; Zakoni o osiguranju; Pravo intelektualnog vlasništva; Pravni lilekovi; Radno pravo; Medijsko pravo; Međunarodno privatno pravo; Socijalno pravo. Iako većina seminara i kurseva zahtijeva plaćanje kotizacije, ERA ima svoj program stipendiranja koji omogućuje učešće pravnim praktičarima iz centralne i istočne Evrope koji drugačije ne bi mogli prisustvovati ERA-inim seminarima.

Internet stranica Centra za sudsku dokumentaciju Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH

Pripremile: Vera Bjelogrić i Šeila Imamović-Brković

U sklopu reformskih procesa Visoko sudsko i tužilačko vijeće (VSTV) se opredijelilo da kontinuirano radi na razmjeni znanja i informacija unutar pravosudne zajednice, te je s tim ciljem početkom 2008. godine pokrenulo internet stranicu Centra za sudsku dokumentaciju kao centralni forum za informisanje o izabranoj sudskoj praksi i drugim aktuelnostima od značaja za rad pravosuđa. Od osnivanja do danas, internet stranica se kontinuirano razvijala prema potrebama i zahtjevima pravosudne zajednice.

Internet stranica je dio pravosudnog internet portala, te vizuelno dosta podsjeća na stranice sudova u Bosni i Hercegovini, ali je njen sadržaj po mnogočemu specifičan. Osim baze sudskih odluka, koja je predstavljena u prošlom izdanju časopisa *Pravna hronika*, na internet stranici se, između ostalog, mogu preuzeti bilteni sudske prakse, pravna shvatanja najviših sudskih instanci i panela za ujednačavanje sudske prakse. Također, dostupne su informacije o sjednicama Ustavnog suda BiH i pregled donesenih odluka u meritumu, te informacije o odlukama Evropskog suda za ljudska prava u predmetima protiv Bosne i Hercegovine, kao i prevodi ključnih presuda ovog suda s publikacijama Vijeća Evrope u pogledu primjene pojedinih članova EKLJP-a. Pored toga, dostupni su i ogledni primjeri sudskih i tužilačkih odluka, stručni radovi i pravni časopisi, aktuelnosti iz pravosuđa, te linkovi na pravne baze podataka i stranice za daljnje izučavanje sudske prakse domaćih i međunarodnih sudova.

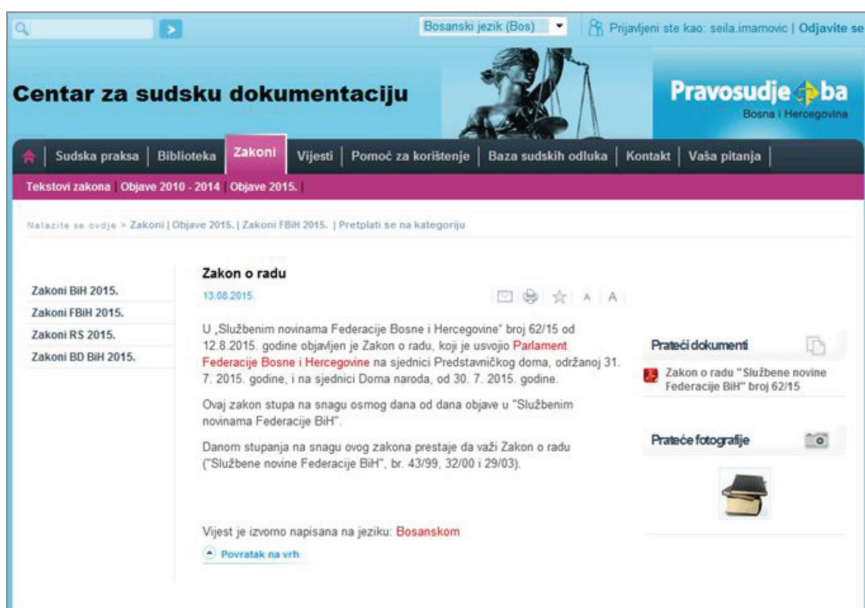

Slika 1

Izgled početnog ekrana internet stranice Centra za sudsku dokumentaciju VSTV-a

Bitan sadržaj internet stranice predstavlja sekcija s informacijama o novousvojenim zakonima donijetim na nivou Bosne i Hercegovine, Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta BiH. Sekcija je nastala na osnovu zahtjeva iz pravosudne zajednice, kojoj je brz i efikasan pristup pravnim propisima preduslov za rad. Informacije o usvojenim zakonima se objavljuju redovno od 2010. godine, uz naznaku nivoa vlasti koji je zakon donio, broj službenog glasila u kojem je objavljen, datum

stupanja na snagu, te uz napomenu da li se njime eventualno stavlja van snage neki raniji propis. Uz ovakvu informaciju dostupan je i tekst zakona u PDF formatu, a za pojedine zakone mogu se, uz početni tekst, preuzeti i sve njegove izmjene i dopune.

Slika 2

Prikaz informacije o usvojenom zakonu s pratećim zakonskim tekstom

Dio informacija koje se nalaze u ovoj sekciji je dostupan tek nakon registracije. Naime, korisnici iz sudova i tužilaštava mogu pristupiti svim objavljenim zakonima, dok je bez registracije pristup omogućen zakonima donesenim na nivou Bosne i Hercegovine. Ova razlika u slobodnom pristupu uzrokovana je činjenicom da su zakoni donijeti na nivou Bosne i Hercegovine dostupni bez ograničenja, dok ostali nivoi vlasti svoju zakonodavnu aktivnost publikuju putem javnih ustanova čija izdavačka djelatnost podliježe zaštiti autorskih prava.

Zbog velikog broja informacija dostupnih u sekciji „Zakoni“ i na ovoj internet stranici uopšte, u gornjem lijevom uglu nalazi se polje za pretragu po slobodnom tekstu (označeno crvenom). Za aktiviranje pretrage potrebno je ukucati željeni pojam, npr. riječ iz naziva zakona, i kliknuti na strelicu pored tražilice.

Slika 3

Prikaz podstranice u sekciji „Zakoni“ gdje se uz prethodnu registraciju mogu, pored izvornog teksta zakona, preuzeti i prateće izmjene i dopune

Izvještavanjem o novousvojenim zakonima na jednom mjestu nastoji se prevazići situacija u kojoj se dinamična zakonodavna aktivnost odvija na različitim nivoima vlasti, a publikovanje zakona vrši putem više službenih glasila. Iako postoji veliko interesovanje nosilaca pravosudnih funkcija za prikupljanje i objavljivanje informacija o propisima donesenim na kantonalnom nivou, u ovom momentu se ne može odgovoriti takvom zahtjevu. Umjesto toga, na internet stranici se mogu pronaći kontakt podaci kantonalnih službenih glasila, odnosno linkovi na njihove službene internet stranice, ukoliko su glasila dostupna putem interneta.

Na ovaj način VSTV olakšava sudijama i tužiocima u Bosni i Hercegovini pravno istraživanje putem interneta, a po uzoru na brojne evropske pravosudne sisteme. Doprinos VSTV-a u objavi informacija od značaja za rad pravosuđa prepoznat je i u mišljenju Venecijanske komisije o pravnoj sigurnosti i neovisnosti pravosuđa u Bosni i Hercegovini iz 2012. godine, u kojem se ističe se da je pristup pravnim instrumentima i sudskoj praksi naročito važan u zemlji s visokim nivoom decentralizacije pravosuđa kao što je Bosna i Hercegovina.

Pregled naučno-stručnih periodičnih publikacija u oblasti prava*

Posljednjih godina svjedočimo pojavi sve većeg broja naučnih i stručnih časopisa koji se bave pravom, pojedinim granama prava ili pak sudskom praksom. Ovim prilogom želi se pružiti pregled relevantnijih periodičnih naslova dostupnih na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku u Bosni i Hercegovini i regiji koji bi bili od koristi našoj naučnoj i stručnoj javnosti. U prvom dijelu daje se pregled periodičnih naslova dostupnih u Bosni i Hercegovini, dok je u drugom dijelu naglasak na zemlje okruženja.

1. Bosna i Hercegovina

Na prvom mjestu treba spomenuti izdavačku djelatnost Pravnog fakulteta u Sarajevu. Nedugo po njegovom osnivanju počelo se s objavljivanjem *Istorisko-pravnog zbornika* 1949. godine kao prvog naučno-stručnog časopisa u oblasti prava u Bosni i Hercegovini, koji od 1953. godine do danas izlazi pod nazivom *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*. Osnovnu građu *Godišnjaka* predstavljaju rezultati naučno-istraživačkog rada nastavnika i saradnika Pravnog fakulteta.^[1] U saizdavaštvu *Njemačko-bosanskohercegovačkog udruženja pravnika, Njemačke fondacije za međunarodnu pravnu saradnju (IRZ – Stiftung)* i *Društva za istraživanje i recepciju nemačkog prava (Kragujevac)*, a pod okriljem sarajevskog Pravnog fakulteta, od 2010. godine objavljuje se *Nova pravna revija*, časopis za domaće, njemačko i evropsko pravo. Uzimajući u obzir da se – pored klasičnih naučnih i stručnih članaka, rasprava i prevoda interesantnijih članaka objavljenih na njemačkom jeziku – daje pregled aktuelnosti iz prava zemalja iz regije, zemalja njemačkog govornog područja, ali i evropskog prava, po našem mišljenju ovaj se časopis vrlo brzo nakon objavljivanja prvog broja 2010. godine svrstao u red najznačajnijih časopisa trenutno dostupnih na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku, ne samo u BiH već i šire. Pored klasičnog štampanog izdanja, časopis je dostupan i u elektronskom formatu, čime se značajno proširuje krug zainteresiranih čitalaca.^[2]

Ovaj bi pregled bio nepotpun ako se ne bi spomenula *Pravna misao*, časopis za pravnu teoriju i praksu, koji se u izdanju Federalnog ministarstva pravde u Sarajevu objavljuje posljednjih četrdeset šest godina. Okosnicu ovog časopisa, koji izlazi dvomjesečno (u šest sveski), predstavljaju članci i aktuelnosti iz sudske prakse, posebno ustavnih sudova, Suda BiH, Vrhovnog suda Federacije BiH i (ponekad) kantonalnih i općinskih sudova.^[3] Uz napomenu da bi pregled sudske prakse bio potpuniji ukoliko bi se čitaocima ponudili i izabrani primjeri iz prakse Evropskog suda za ljudska prava, a časopis mnogo dostupniji kada bi pristup izdanjima bio ponuđen i preko interneta, treba zaključiti da *Pravna misao* ostaje jedan od temeljnih stručnih časopisa dostupnih na bosanskohercegovačkom tržištu. Također treba izdvojiti i *Sudsku praksu*, časopis kojeg izdaje sarajevska Privredna štampa. Kako i sam naslov govori, dominantan dio sadržaja časopisa predstavljaju izvodi iz najznačajnijih odluka ustavnih i redovnih sudova u BiH, sudova iz zemalja okruženja, te Evropskog suda za ljudska prava. Takva izuzetno pohvalna koncepcija časopisa dijelom je napuštena 2013. godine odlukom izdavača da u određenom obimu objavljuje i članke, djelimično poveća fizički obim, ali smanji učestalost izlaženja časopisa (s tromjesečne na četveromjesečnu bazu).^[4] Iako smatramo da

* Svi linkovi su provjereni 8. novembra 2015. godine. [1] Osim u štampanoj verziji, *Godišnjak*, nažalost, još uvijek nije dostupan u elektronskoj verziji. URL: <http://www.pfsa.unsa.ba/pf/biblioteka/godisnjak/>. [2] Dosadašnji brojevi u punom obimu su dostupni na portalu *Pravosuđe.ba*. URL: <http://pravosuđe.ba/vstv/faces/vijesti.jsp?id=34307>. [3] Osnovne informacije o redakciji kao i upute za autore dostupne su na internet stranici Federalnog ministarstva pravde. URL: <http://www.fmp.gov.ba/index.php?part=stranice&id=P100>. [4] URL: <http://www.privrednastampa.biz/Default.aspx?Modul=Artikli&GrupacijaID=3>.

je time djelimično napuštena izvorna koncepcija časopisa, nedvojbeno ostaje stav da *Sudska praksa* daje kakav-takav uvid u najznačajnije i aktuelne judikate bosanskohercegovačkog pravosuđa.

Osim već navedenih časopisa, treba spomenuti *Godišnjak* Pravnog fakulteta u Banja Luci koji izlazi još od 1977. godine, a u kojem se tretiraju različite teme iz svih grana prava. U *Godišnjaku* se, pored radova nastavnika i saradnika banjalučkog Pravnog fakulteta, objavljuju i radovi uposlenika profesionalne zajednice, kao i primjeri iz entitetske sudske prakse. S obzirom da ovaj časopis izlazi od 1977. godine, treba pohvaliti i to da je ove godine aktuelizirana njegova *Bibliografija* koju čini popis svih autora i radova objavljenih u *Godišnjaku* u periodu od 1977. godine do danas. *Bibliografija*, kao i noviji brojevi *Godišnjaka*, dostupni su na službenim internet stranicama.^[5] Kada su u pitanju ostali pravni fakulteti u BiH, treba izdvojiti *Reviju za pravo i ekonomiju* u izdanju Pravnog fakulteta Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru^[6], kao i *Zbornik* Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru.^[7] *Sveske za javno pravo*, koje izdaje Centar za javno pravo iz Sarajeva, predstavljaju časopis usmjeren na različita pitanja javnog prava ne samo Bosne i Hercegovine već svih zemalja bivše Jugoslavije. Ustanovljen je 2010. godine, a do danas je objavljen dvadeset jedan broj u kojima se tematizira širok dijapazon različitih javnopravnih pitanja. Svi brojevi ovog časopisa, osim u štampanom obliku, dostupni su i na internet stranici Centra za javno pravo.^[8]

2. Zemlje regije

(a) *Hrvatska*

Hrvatsko tržište nudi veći izbor naučnih i stručnih časopisa. Ovo tim prije, uzme li se u obzir naglašenija izdavačka djelatnost hrvatskih pravnih fakulteta, posebno Pravnog fakulteta u Zagrebu, koji osim općih zbornika radova objavljuju i specijalizirane časopise. *Zbornik* Pravnog fakulteta u Zagrebu je časopis najstarijeg hrvatskog pravnog fakulteta, čiji je prvi broj izašao 1948. godine. Od 1954. godine izlazi kontinuirano kao časopis s četiri, a od 1985. godine sa šest brojeva godišnje. Osim u štampanom obliku, noviji brojevi su dostupni i u elektronskom formatu.^[9] Pored *Zbornika*, u izdanju zagrebačkog Pravnog fakulteta objavljuju se i određeni užestručni časopisi. Na prvom mjestu se izdvaja *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, koji se u dvije sveske godišnje objavljuje od 1991. godine. U ovom časopisu zastupljene su teme iz krivičnog, materijalnog, procesnog i izvršnog prava, međunarodnog i komparativnog krivičnog prava, kriminologije i srodnih disciplina. Osim članaka, postoji i rubrika posvećena komentarima novije sudske prakse u krivičnim stvarima. Prilozi u časopisu su dostupni i online.^[10] Časopis *Hrvatska i komparativna javna uprava* ustanovljen je 1999. godine i predstavlja specijalizirani časopis u Hrvatskoj koji se bavi tematikom javne uprave u najširem smislu. Časopis izlazi četiri puta godišnje, a objavljuje radove na hrvatskom, engleskom i drugim jezicima. Suizdavači časopisa su Institut za javnu upravu, Pravni fakultet u Zagrebu i Novi informator.^[11]

Kada je u pitanju izdavačka djelatnost ostalih pravnih fakulteta u Hrvatskoj, treba podsjetiti na *Zbornik* Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci koji izlazi u kontinuitetu od 1980. godine, a od 2005. godine je i elektronski dostupan,^[12] kao i *Zbornik radova* Pravnog fakulteta u Splitu, također do-

[5] URL: http://www.godisnjakpf.rs/?page_id=7. [6] Objavljeni brojevi s potpunim pristupom, kao i upute za autore, dostupni su na: <http://www.pf.unmo.ba/nir/izdavacka-djelatnost.aspx>. [7] *Zbornik* za sada nije dostupan u elektronskom formatu. [8] URL: <http://www.fcjp.ba/>. [9] URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=casopis&id_casopis=101. Uputstvo autorima dostupno je i na sljedećem linku: <https://www.pravo.unizg.hr/zbornik/upute>. [10] Sadržaj i upute za autore su dostupni na <https://www.pravo.unizg.hr/hljkkp>, kao i na <http://hrcak.srce.hr/hljkkp>. [11] Upute za autore dostupne su na sljedećem linku: <http://www.iju.hr/HJU/page87/upute.html>, dok je također dostupan i pregled sadržaja: <http://www.iju.hr/HJU/HJU/pregled.html>, te slobodan pristup određenom broju članaka: <http://www.iju.hr/HJU/HJU/preuzimanje.html> i određenim brojevima: <http://hrcak.srce.hr/ccpa>.

stupan i u elektronskom formatu.^[13] *Pravni vjesnik*, časopis kojeg izdaje Pravni fakultet Sveučilišta „Josip Juraj Strossmayer“ u Osijeku također nudi aktualne teoretske i stručne rasprave, a izlazi od 1985. godine.^[14] U izdanju Jadranskog zavoda Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u formi godišnjaka od 1958. godine objavljuje se časopis *Poredbeno pomorsko pravo*, kao jedan od najstarijih uskospecijaliziranih stručnih časopisa usmjerenih na probleme komparativnog pomorskog prava, pravila pomorske trgovine i transportno pravo općenito.^[15]

Na kraju ovog pregleda potrebno je spomenuti još dva časopisa. Prvi je *Hrvatska pravna revija*, časopis koji izlazi u saizdavaštvu Inženjerskog biroa iz Zagreba i Pravnog fakulteta u Rijeci i konceptualno je usmjeren na različita praktična pitanja primjene prava i aktualnosti iz pravne prakse.^[16] Konačno, *Pravo u gospodarstvu*, časopis za gospodarsko-pravnu teoriju i praksu je časopis kojeg u kontinuitetu od 1962. godine izdaje Hrvatski savez – udruga pravnika u gospodarstvu i, kako iz naziva proizilazi, usmjeren je na pitanja građanskog i privrednog prava.^[17]

(b) **Srbija**

Kao i u Hrvatskoj, i u Srbiji postoji šira ponuda časopisa iz oblasti prava. Počev od izdavaštva u okviru pravnih fakulteta, treba istaknuti i bogatu ponudu relevantne periodike u izdanju različitih naučnih instituta, profesionalnih i drugih udruženja.

Časopis *Anali* Pravnog fakulteta u Beogradu spada u red najznačajnijih naučnih časopisa na prostoru bivše Jugoslavije, koji u izdanju Pravnog fakulteta u Beogradu izlazi od 1953. godine, i smatra se nasljednikom *Arhiva za pravne i društvene nauke* koji je izlazio od 1906. godine. Časopis objavljuje naučne članke, kritičke analize, komentare sudskih odluka, kao i priloge iz međunarodnog naučnog života. Osim u štampanom obliku, noviji brojevi su dostupni i u elektronskom formatu.^[18] Pored *Anala*, Pravni fakultet od 2010. godine izdaje i *Crimen*, časopis za krivične nauke u saizdavaštvu s Institutom za uporedno pravo u Beogradu, usmjeren na naučne članke, priloge, prevode kaznenih zakona, prikaze knjiga i tekstove o historiji krivičnih nauka. Osim u štampanom izdanju, časopis je slobodno dostupan i u elektronskom formatu.^[19]

Kada je izdavaštvo ostalih pravnih fakulteta u Srbiji u pitanju, treba spomenuti *Zbornik radova* Pravnog fakulteta u Novom Sadu koji od 1966. godine izlazi tri puta godišnje. U *Zborniku* se objavljuju članci, analize, te komentari sudskih odluka i ravnomjerno su zastupljene sve grane prava. Noviji brojevi su, osim u štampanom, dostupni i u elektronskom formatu.^[20] Također, časopis slične koncepcije izdaje i Pravni fakultet u Nišu, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, koji se izdaje od 1962. godine u početku jedanput, a danas tri puta godišnje (tri sveske). U redovnim brojevima objav-

[12] Upute za autore, kao i noviji objavljeni članci dostupni su na: <http://pravri.uniri.hr/hr/advancedmodules/znanost/zbornik.html>, kao i na: <http://hrcak.srce.hr/zbornik-pfsr>. [13] Upute za autore, kao i noviji objavljeni članci dostupni su na: <http://www.pravst.unist.hr/zbornik.php>, kao i na: <http://hrcak.srce.hr/zbornik-radova-pfs>. [14] Upute za autore, kao i noviji objavljeni članci dostupni su na: <http://www.pravos.unios.hr/pravni-vjesnik>, kao i na: <http://hrcak.srce.hr/pravni-vjesnik>. [15] Upute za autore, kao i noviji objavljeni članci dostupni su na: <http://www.hazu.hr/jzavod/ppp-cml.html>, kao i na: <http://hrcak.srce.hr/poredbeno-pomorsko-pravo>. [16] Dalje informacije i upute za autore dostupne su na: <http://www.ingbiro.hr/hpr.html>. [17] Dalje informacije i upute za autore dostupne su na: <http://www.pravniciugospodarstvu.hr/casopis.html>. [18] Upute za autore dostupne su na: <http://ojs.ius.bg.ac.rs/index.php/anali/about/submissions#onlineSubmissions>, dok su noviji brojevi dostupni na: <http://ojs.ius.bg.ac.rs/index.php/anali/issue/view/4> i na: <http://ojs.ius.bg.ac.rs/index.php/anali/issue/archive>, kao i u okviru Srpskog citatnog indeksa: <http://scindeks.ceon.rs/journaldetails.aspx?issn=0003-2565> (od 1991. godine). [19] Upute za autore dostupne su na: <http://www.ius.bg.ac.rs/crimenjournal/uputstva.pdf>, a arhiva dosadašnjih brojeva na: <http://www.ius.bg.ac.rs/crimenjournal/default.htm>. [20] Upute za autore dostupne su na: <http://www.pf.uns.ac.rs/images/zbornici/Uputstvoto%20za%20autore%20i%20pravila%20citiranja.pdf>, a dostupni brojevi mogu se naći na: <http://www.pf.uns.ac.rs/component/content/article/73-izdavastvo/zbornik/598-2014-01-09-09-41-15>, kao i na: <http://scindeks.ceon.rs/journaldetails.aspx?issn=0550-2179>.

ljuju se naučni članci, sudska praksa, prikazi knjiga i konferencija, polemike, studentski radovi, kao i prilozi saradnika iz zemlje i inostranstva. Povremeno se izdaju tematski i prigodni brojevi povodom određenih značajnih i aktuelnih pravnih događaja. Časopis je, osim u štampanom, dostupan i u elektronskom formatu.^[21] U izdanju Pravnog fakulteta u Kragujevcu se objavljuju dva interesantna časopisa. Prvi je *Glasnik prava*, elektronski naučno-stručni časopis iz oblasti prava i srodnih društvenih nauka ustanovljen 2009. godine kao sljednik *Glasnika Pravnog fakulteta u Kragujevcu (1977-1992.)*, odnosno *Glasnika prava (1992-1997.)*, u kojem se objavljuju naučni i stručni članci iz oblasti prava i srodnih društvenih nauka, izabrane odluke iz domaće i strane sudske, upravne i arbitražne prakse i njihovi komentari, zakonski propisi, osvrti i prikazi naučnih i stručnih knjiga, kao i ostali prilozi iz svakodnevnog pravnog i društvenog života.^[22] Drugi časopis u izdanju ovog fakulteta, odnosno njegovog Centra za pravo Evropske unije, jeste *Revija za evropsko pravo*, čiji je potpun sadržaj uz besplatnu registraciju dostupan na internet stranici tog Centra.^[23]

Potrebno je skrenuti pažnju na još pet časopisa. Prvi je *Strani pravni život* kojeg izdaje beogradski Institut za uporedno pravo. Programski je ovaj časopis bogate tradicije orijentiran na komparativne studije i analize inostranog zakonodavstva.^[24] Beogradski Institut za kriminološka i sociološka istraživanja objavljuje dva značajna časopisa u oblasti krivičnog prava i kriminologije. Na prvom mjestu je *Revija za kriminologiju i krivično pravo* koja se izdaje u saradnji sa Srpskim udruženjem za krivičnopravnu teoriju i praksu.^[25] Drugi časopis je *Zbornik* Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja koji izlazi od 1972. godine.^[26] U mnoštvu različitih časopisa koje izdaju privatni fakulteti, jedan je časopis svojom kvalitetom i ozbiljnošću zaslužio da se nađe u ovom pregledu: *Pravni zapisi*, časopis kojeg izdaje Pravni fakultet Univerziteta „Union“ u Beogradu. U ovom časopisu, ustanovljenom 2010. godine, objavljuju se članci, pravne aktuelnosti, prilozi, prikazi, studentski radovi, komentari sudskih odluka, te bibliografija, uz mogućnost uvođenja novih stalnih ili privremenih rubrika. Pored štampanog, dostupan je i u elektronskom formatu.^[27] Konačno, treba skrenuti pažnju i na jedan od najstarijih stručnih časopisa na ovim prostorima. Od 1887. godine objavljuje se *Branic*, list za pravne i državne nauke, kojeg danas izdaje Advokatska komora Srbije, čija su novija izdanja, osim u tradicionalnom – štampanom formatu, dostupna i u elektronskom.^[28]

(c) Crna Gora

Kada je riječ o naučno-stručnim časopisima iz Crne Gore, valja ih izdvojiti nekoliko, a oni nažalost nisu dostupni putem mrežnih servisa. Na prvom mjestu je *Zbornik Pravnog fakulteta u Podgorici* – časopis za pravna i društvena pitanja. Također, od 2008. godine objavljuje se i *Crnogorska revija za krivično pravo i kriminalnu politiku*, kao užestručni časopis za krivičnopravne i srodne nauke. Konačno, u izdanju Advokatske komore Crne Gore objavljuje se časopis *Advokat*.^[29]

** Ovim pregledom željelo se ukazati na značajnije naučne i stručne časopise koji se objavljuju na

[21] Kompletni brojevi, kao i upute za autore dostupni su na: http://www.prafak.ni.ac.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=2069&Itemid=1621&lang=lat, kao i na: <http://scindeks.ceon.rs/journaldetails.aspx?issn=0350-8501>. [22] Upute za autore i arhiva ranijih brojeva dostupni su na: http://www.jura.kg.ac.rs/index.php/sr/gplat_ocasopisu.htm. [23] Upute za autore i arhiva ranijih brojeva dostupni su na: http://www.pravo.eu.org/index.php?option=com_user&view=login&return=aHRocDovL3d3dy5wcmF2b2V1Lm9yZy9yZXZpamEtemEtZXZyb3Bza28tcHJhdm8uaHRtbA. [24] Upute za autore su dostupe na: <http://comparativelaw.info/spzuputstvo4.pdf>, a arhiva ranijih brojeva dostupna je preko Srpskog citatnog indeksa: <http://scindeks.ceon.rs/journaldetails.aspx?issn=0039-2138>. [25] Određeni broj ranijih izdanja, kao i upute za autore, dostupni su na: <http://www.iksi.ac.rs/revija.html>. [26] Određeni broj ranijih izdanja, kao i upute za autore, dostupni su na: <http://www.iksi.ac.rs/zbornik.html>. [27] Upute za autore su dostupne na: http://pravnofakultet.rs/images/2015/dokumenta/pravni_zapisi/1-2015/Pravni_zapisi_2015-01_11_Uputstvo_za_aure.pdf, a raniji brojevi na: <http://pravnofakultet.rs/pravni-zapisi.html>, kao i na: <http://scindeks.ceon.rs/journaldetails.aspx?issn=2217-2815>. [28] Brojevi od 1997. godine, zajedno s uputama, dostupni su na: https://aks.org.rs/sr_lat/branic/. [29] Sadržaj posljednjeg broja dostupan je na: http://www.advokatskakomora.me/casopis_adv.html.

bosanskom, hrvatskom, srpskom i crnogorskom jeziku u Bosni i Hercegovini i zemljama okruženja. Uzimajući u obzir činjenicu da se naš pravni sistem još uvijek nalazi u fazi preobražaja na putu euroatlantskih integracija, konsultiranje relevantnih periodičnih naslova se svakako preporučuje svima onima koji u okviru svojih profesionalnih i drugih aktivnosti utiču na oblikovanje i primjenu prava u BiH.

Novosti iz zakonodavstva

Uloga ove rubrike jeste da upozna čitaoce s novinama u zakonodavstvu u BiH, posebno s onima koje mogu uticati na primjenu EKLJP-a i njenih standarda. Ova rubrika ne predstavlja iscrpnu listu već izbor važnijih aktuelnih zakonodavnih inicijativa ili rješenja, te će sadržavati opis zakonskog akta o kojem je riječ, kao i komentar načina na koji on utiče na primjenu relevantnih evropskih pravnih standarda. U ovom broju predstavljamo dva zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (*Službeni glasnik BiH* 22/15 i 40/15).

Zakonom o izmjenama i dopunama krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (*Službeni glasnik BiH broj 22/15*) izmijenjen je opis krivičnog djela „Finansiranje terorističkih aktivnosti“. Članom 202 Krivičnog zakona BiH sad je regulisano da svako ko je na bilo koji način, neposredno ili posredno, dao, prikupio ili na drugi način osigurao sredstva s ciljem njihove upotrebe ili znajući da će biti upotrijebljena, u cjelini ili djelimično, za izvršenje nekog od krivičnih djela iz članova: 191 (Uzimanje talaca), 192 (Ugrožavanje lica pod međunarodnopravnom zaštitom), 194 (Neovlašteno pribavljanje ili raspolaganje nuklearnim materijalom), 194(a) (Ugrožavanje nuklearnog objekta), 196 (Piratstvo), 197 (Otmica aviona ili broda ili zauzimanje fiksne platforme), 198 (Ugrožavanje sigurnosti zračne ili morske plovidbe ili fiksni platformi), 199 (Uništenje i uklanjanje znakova koji služe sigurnosti zračnog saobraćaja), 200 (Zloupotreba telekomunikacionih znakova), 201 (Terorizam), 202(a) (Javno podsticanje na terorističke aktivnosti), 202(b) (Vrbovanje radi terorističkih aktivnosti), 202(c) (Obuka za izvođenje terorističkih aktivnosti) ovog zakona ili svakog drugog krivičnog djela koje može prouzrokovati smrt ili težu tjelesnu povredu civila ili lica koje aktivno ne učestvuje u neprijateljstvima u oružanom sukobu, kada je svrha takvog djela, po njegovoj prirodi ili kontekstu, zastrašivanje stanovništva ili prisiljavanje organa vlasti Bosne i Hercegovine ili drugih vlasti ili međunarodne organizacije da nešto učini ili ne učini, bez obzira na to da li su terorističke aktivnosti izvršene i da li su sredstva korištena za izvršavanje terorističkih aktivnosti, kaznit će se kaznom zatvora od najmanje tri godine. U odnosu na zakonsko rješenje iz 2010. godine novo zakonsko rješenje inkriminira samu radnju izvršenja krivičnog djela finansiranja terorističkih aktivnosti neovisno od samog izvršenja terorističkih aktivnosti, tj. radi se o inkriminaciji pripremanja, kao vida učešća u krivičnom djelu terorizma.

U novom zakonskom rješenju dodani su stavovi 2 i 4 kojima je regulisano:

- stavom 2 da će se kazniti svako lice koje na bilo koji način, neposredno ili posredno, dâ ili prikupi ili na drugi način osigura sredstva s ciljem da se ona, u potpunosti ili djelimično, upotrijebe u bilo koju svrhu od strane terorističkih organizacija ili pojedinačnih terorista, ili znajući da će, u potpunosti ili djelimično, biti upotrijebljena za izvršenje krivičnih djela iz stava 1 člana 202 od strane terorističkih organizacija ili pojedinačnih terorista.
- stavom 4 predviđeno je da se sredstvima smatraju sredstva svake vrste, bilo da se sastoje u stvarima ili pravima, bilo materijalna ili nematerijalna, pokretna ili nepokretna, bez obzira na to kako su stečena, te pravni dokumenti ili instrumenti u svakom obliku, uključujući i elektronske ili digitalne, koji dokazuju vlasništvo ili pravo vlasništva nad imovinom, uključujući – ali ne ograničavajući se na – bankarske kredite, putničke čekove, bankarske čekove, novčane naloge, udjele, vrijednosne papire, obveznice, mjenice i kreditna pisma.

Prilikom analize i primjene ovog člana, posebno s osvrtom na član 4 KZ BiH, neophodno je imati u vidu da je izvorni tekst člana 202 iz 2003. godine promijenjen 2010. godine, te da su tim izmjenama uvedena i nova krivična djela: 202(a) Javno poticanje na terorističke aktivnosti; 202(b) Vrbovanje radi

terorističkih aktivnosti; 202(c) Obuka za izvođenje terorističkih aktivnosti; i 202(d) Organizovanje terorističke grupe. Izmjenama iz 2010. godine već je izmijenjen kazneni okvir.

Zakon o izmjenama i dopunama krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH broj 40/15) sadrži veći broj izmjena, od kojih su određene tehničke prirode: uvode se pojmovna objašnjenja imovinske koristi, precizirano je pitanje početka toka zastarijevanja krivičnog gonjenja, te je definisano pitanje oduzimanja predmeta, odnosno koji se predmeti oduzimaju i od koga.

Dosadašnji član 186 (Međunarodna trgovina ljudima) je izmijenjen, te je uveden novi član, 186(a) (Organizirana međunarodna trgovina ljudima). Istovremeno je izmijenjen član 187 (Međunarodno navođenje na prostituciju), a član 189(a) je dobio i novi naslov, „Organiziranje grupe ili udruženja za izvršenje krivičnog djela ‘Krijumčarenje migranata’“. Ove izmjene su izvršene s ciljem jasnijeg razlikovanja međunarodnih oblika izvršenja krivičnih djela trgovine ljudima i navođenja na prostituciju, te razlikovanja trgovine ljudima i krijumčarenja migranata.

Krivično djelo „Međunarodna trgovina ljudima“ propisuje da lice koje upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom ovlasti ili uticaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi, kako bi privolilo lice koje ima kontrolu nad drugim licem, vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi lice u svrhu iskorištavanja tog lica u državi u kojoj to lice nema prebivalište ili čiji nije državljanin bude kažnjeno kaznom zatvora od najmanje pet godina. Ukoliko se vrbuje, navodi, preveze, preda, sakrije ili primi lice koje nije navršilo 18 godina kazna će iznositi najmanje deset godina. Ako je krivično djelo iz stavova 1 i 2 člana 186 izvršilo službeno lice prilikom vršenja službene dužnosti, počinitelac će se kazniti kaznom zatvora od najmanje deset godina. Stavovi od 4 do 10 predviđaju kvalifikovane oblike izvršenja ovog krivičnog djela, kao i oslobađanje žrtve trgovine ljudima od krivične odgovornosti ukoliko je njeno postupanje bilo neposredna posljedica njezinog statusa žrtve međunarodne trgovine ljudima.

Novi član 186(a) (Organizirana međunarodna trgovina ljudima) inkriminira organiziranje ili rukovođenje grupom ili drugim udruženjem koje zajedničkim djelovanjem počini krivično djelo iz člana 186 Krivičnog zakona (Međunarodna trgovina ljudima) i predviđa kaznu zatvora od najmanje deset godina ili dugotrajni zatvor. Ko počini krivično djelo u okviru grupe ili drugog udruženja iz stava 1 člana 186 ili na drugi način pomaže grupu ili udruženje kaznit će se kaznom zatvora u trajanju od najmanje deset godina.

Član 187 (Međunarodno navođenje na prostituciju) predviđa da onaj ko, radi zarade ili druge koristi, navodi, podstiče ili namamljuje drugog na pružanje seksualnih usluga ili na drugi način omogući njegovu predaju drugome radi pružanja seksualnih usluga ili na bilo koji način učestvuje u organiziranju ili vođenju pružanja seksualnih usluga u državi u kojoj to lice nema prebivalište ili čiji nije državljanin kaznit će se kaznom zatvora u trajanju od šest mjeseci do pet godina. Činjenica da se lice koje se navodi, podstiče ili namamljuje već bavilo prostitucijom ne utiče na postojanje krivičnog djela.

Naziv člana 189(a) je promijenjen i glasi: „Organiziranje grupe ili udruženja za izvršenje krivičnog djela ‘Krijumčarenje migranata’“, te u stavu 1 predviđa da onaj ko organizira grupu ili drugo udruženje za izvršenje krivičnog djela iz člana 189 Krivičnog zakona (Krijumčarenje ljudi) bude kažnjen kaznom zatvora od najmanje tri godine.

Član 190 (Mučenje i drugi oblici surovog i nečovječnog postupanja) je izmijenjen i predviđa da službeno lice u institucijama Bosne i Hercegovine ili bilo koje drugo lice koje djeluje u svojstvu

službenog lica u institucijama Bosne i Hercegovine, po naredbi, na podsticaj ili s izričitim ili prešutnim pristankom službenog lica u institucijama Bosne i Hercegovine ili bilo kojeg drugog lica koje djeluje u svojstvu službenog lica u institucijama Bosne i Hercegovine, koje nanese drugome fizičku ili duševnu bol ili tešku fizičku ili duševnu patnju, s ciljem da od njega ili trećeg lica dobije informaciju ili priznanje ili s ciljem da se kazni za krivično djelo koje je počinio ili se sumnja da je počinio on ili treće lice ili koje ga zastrašuje ili prisiljava iz bilo kojeg drugog razloga zasnovanog na bilo kojoj vrsti diskriminacije, kaznit će se kaznom zatvora od najmanje šest godina. Istom kaznom će se kazniti i službeno lice u institucijama Bosne i Hercegovine ili bilo koje drugo lice koje djeluje u svojstvu službenog lica u institucijama Bosne i Hercegovine koje je naredilo ili podsticalo na počinjenje krivičnog djela ili dalo izričit pristanak ili znalo i prešutno se saglasilo s počinjenjem krivičnog djela iz stava 1 člana 190.

Dodan je novi član 190(a) pod naslovom „Prisilni nestanak“ i reguliše da službeno lice u institucijama Bosne i Hercegovine ili bilo koje drugo lice koje djeluje u svojstvu službenog lica u institucijama Bosne i Hercegovine ili po naređenju ili na podsticaj ili s izričitim ili prešutnim pristankom službenog lica u institucijama Bosne i Hercegovine, koje drugo lice zatvori, drži zatvoreno ili ga na drugi način liši slobode kretanja i pri tome odbije da prizna da ga je lišilo slobode ili skriva informacije o sudbini ili lokaciji tog lica, stavljajući ga tako izvan zaštite zakona, kaznit će se kaznom zatvora od najmanje osam godina. Ovom kaznom će se kazniti i službeno lice u institucijama Bosne i Hercegovine koje je naredilo ili podsticalo ili dalo izričit pristanak ili znalo i prešutno se saglasilo s počinjenjem krivičnog djela iz stava 1 člana 190(a). Stav 3 člana 190(a) predviđa da će biti kažnjen i pretpostavljeni koji je znao ili je svjesno zanemario informaciju da je njemu podređeni počinilac počinio krivično djelo iz stava člana 190(a) ili da se nalazi pred počinjenjem krivičnog djela, a bio je odgovoran i imao kontrolu nad postupcima koji su se odnosili na počinjenje krivičnog djela iz stava 1 člana 190(a), pa nije preduzeo sve potrebne i razumne mjere u njegovoj moći da spriječi ili onemogući izvršenje krivičnog djela iz stava 1 člana 190(a) ili da to pitanje preda državnim vlastima radi istrage i krivičnog gonjenja; kaznit će se kaznom zatvora od najmanje osam godina. Postupanje po naređenju vlade ili nadređenog lica ne oslobađa nikoga krivice, ali može uticati na ublažavanje kazne ukoliko sud smatra da to interesu pravičnosti zahtijevaju. Lice koje odbije izvršiti takvo naređenje neće biti kažnjeno.

Član 209 stav 1 je promijenjen i reguliše da ko novac ili drugu imovinu za koje zna da su pribavljeni počinjenjem krivičnog djela primi, zamijeni, drži, raspolaže njima, koristi u privrednom ili drugom poslovanju, vrši konverziju ili njihov prijenos ili na drugi način prikrije ili pokuša prikriti njihovu prirodu, izvor, lokaciju, raspolaganje, kretanje, vlasništvo ili drugo pravo, a takav novac ili imovinska korist su pribavljeni počinjenjem krivičnog djela:

a) u inozemstvu ili na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine ili na teritoriji dva entiteta ili na teritoriji jednog entiteta i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, ili

b) koje je propisano Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine ili drugim zakonom na državnom nivou,

kaznit će se kaznom zatvora u trajanju od jedne do osam godina.

Član 219 (Primanje nagrade ili drugog oblika koristi za trgovinu uticajem) je također izmijenjen i reguliše da onaj ko posredno ili neposredno zahtijeva ili zaprimi ili prihvati nagradu ili kakvu drugu korist ili obećanje nagrade ili kakve druge koristi za sebe ili drugoga, da korištenjem svog stvarnog ili pretpostavljenog službenog ili društvenog ili uticajnog položaja ili drugog statusa posreduje da službeno ili odgovorno lice u institucijama Bosne i Hercegovine ili strano službeno lice ili međuna-

rodni službenik ili arbitar ili sudija porotnik izvrši ili ne izvrši službenu ili drugu radnju kaznit će se kaznom zatvora u trajanju od šest mjeseci do pet godina. Osoba koja posreduje, koristeći svoj službeni ili društveni ili uticajni položaj ili drugi status, da službeno ili odgovorno lice u institucijama Bosne i Hercegovine ili strano službeno lice ili međunarodni službenik ili arbitar ili sudija porotnik izvrši ili ne izvrši službenu ili drugu radnju kaznit će se kaznom zatvora u trajanju od jedne do osam godina. Ako je počinitelj za počinjenje krivičnog djela iz stava 2 člana 219 zahtijevao ili primio ili prihvatio nagradu ili kakvu drugu korist za sebe ili drugoga kaznit će se kaznom zatvora u trajanju od jedne do deset godina. Primljena nagrada ili kakva druga korist bit će oduzeta.

Član 219(a) (Davanje nagrade ili drugog oblika koristi za trgovinu uticajem) je dodan i reguliše da onaj ko posredno ili neposredno licu koje ima službeni ili društveni ili uticajni položaj ili drugi status učini ili ponudi ili obeća nagradu ili kakvu drugu korist da posreduje da službeno ili odgovorno lice u institucijama Bosne i Hercegovine ili strano službeno lice ili međunarodni službenik ili arbitar ili sudija porotnik izvrši ili ne izvrši službenu ili drugu radnju kaznit će se kaznom zatvora u trajanju od šest mjeseci do pet godina. Osoba koja posredno ili neposredno, na zahtjev lica koje ima službeni ili društveni ili uticajni položaj ili drugi status, počini krivično djelo iz stava 1 člana 219(a) i prijavi krivično djelo prije njegovog otkrivanja ili prije saznanja da je djelo otkriveno može se osloboditi kazne. Primljena nagrada ili kakva druga korist bit će oduzeta, a u slučaju iz stava 2 člana 219(a) može se vratiti licu koje je dalo nagradu ili kakvu drugu korist.

Zakonodavac ima intenciju da Krivični zakon prilagođava novim pojavnim oblicima kriminaliteta, prije svega onog s međunarodnim elementima, te s različitim formama organizovanosti. Ovo je očigledno ako se uzme u obzir i činjenica da je do novembra 2015. godine Krivični zakon BiH mijenjan 11 puta. Izmjene i dopune predstavljene u ovom prikazu su izmjene broj 10 i 11. Problem koji veliki broj novih krivičnih djela i izmjena postojećih stvari u praksi jeste primjena člana 4 KZ BiH i člana 7 Evropske konvencije za ljudska prava. Naime, niko se ne može smatrati krivim za krivično djelo nastalo činjenjem ili nečinjenjem koje nije predstavljalo krivično djelo u vrijeme izvršenja, prema nacionalnom ili međunarodnom pravu. Isto tako, izrečena kazna ne može biti teža od one koja se primjenjivala u vrijeme izvršenja krivičnog djela. Samim tim zadatak za tužioce i sudije neće biti jednostavan jer će tužioci prije podizanja optužnice morati utvrditi da li su djela u vrijeme događaja bila inkriminisana kao krivična djela, dok će sudije u svakom slučaju morati utvrditi prvo koji je zakon bio na snazi u vrijeme počinjenja krivičnog djela, te potom cijeliti je li kasniji zakon blaži u svakom konkretnom slučaju.

U slučaju članova 190 (Prisilni nestanak) i 190(a) (Mučenje i drugi oblici surovog i nečovječnog postupanja) pojavljuje se dodatna poteškoća jer su radnje izvršenja ovih krivičnih djela već predviđene u okviru krivičnih djela „Zločin protiv čovječnosti“ i „Ratni zločin protiv civilnog stanovništva“, ali se razlikuju od istih po užem krugu lica koja mogu počiniti krivična djela iz članova 190 i 190(a), kao i po objektivnim okolnostima. Da li radnje izvršenja predstavljaju krivično djelo prema općim pravnim načelima priznatim kod civiliziranih naroda, čime bi se mogao upotrijebiti izuzetak od zabrane retroaktivne primjene iz člana 4(a) KZ BiH i člana 7 stav 2 EKLJP-a, jeste pitanje o kojem ESLJP još nije odlučivao. Isto tako, radnje izvršenja „Prisilni nestanak“ i „Mučenje i drugi oblici surovog i nečovječnog postupanja“ i ranije su bile predviđene u krivičnom zakonodavstvu BiH (od 2003. godine) i, osim za eventualne buduće slučajeve, odredbe ovih članova će se teško moći retroaktivno upotrijebiti bez kršenja odredbi EKLJP-a i pravnih standarda uspostavljenih od strane ESLJP-a.

Najava sljedećeg broja *Pravne hronike*

Sljedeći broj *Pravne hronike* (broj 3) će biti objavljen u aprilu 2016. godine.

Teme koje će biti obuhvaćene su: Praksa Evropskog suda za ljudska prava s posebnim osvrtom na zemlje zapadnog Balkana; Novine u praksi Suda Evropske unije; Novine u jurisprudenciji Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i Suda Bosne i Hercegovine u drugoj polovini 2015. godine. Od sljedećeg broja uvodimo i novu rubriku Praksa Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine i Vrhovnog suda Republike Srpske. U sljedećem broju članci će biti posvećeni i mogućnostima za stručno usavršavanje pravnika u Bosni i Hercegovini i bazama za pretraživanje sudske prakse.

Elektronsko izdanje *Pravne hronike* je dostupno na internet stranici www.pravnahronika.org.

Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine
Visoko sudbeno i tužiteljsko vijeće Bosne i Hercegovine
Високи судски и тужилачки савјет Босне и Херцеговине
High Judicial and Prosecutorial Council of Bosnia and Herzegovina

The AIRE Centre
Advice on Individual Rights in Europe

British Embassy
Sarajevo